

Diferenciální rovnice

(Obyčejná) diferenciální rovnice n -tého řádu:

$$F(x, y, y', y'', \dots, y^{(n)}) = 0$$

Řešení na intervalu I : funkce $y: I \rightarrow \mathbb{R}$ taková, že pro každé $x \in I$ je $F(x, y(x), y'(x), \dots, y^{(n)}(x)) = 0$.

Maximální řešení: neexistuje řešení na větším intervalu.

Cauchyova úloha: navíc počáteční podmínky

$$y(x_0) = y_{0,0}, \quad y'(x_0) = y_{0,1}, \quad \dots \quad y^{(n-1)}(x_0) = y_{0,n-1}$$

Cauchyova úloha je jednoznačně řešitelná, jestliže každá dvě řešení splývají na některém okolí x_0 .

Věta. Je-li f spojitá funkce na $I \times J$ (I, J intervaly), $x_0 \in I$, $y_0 \in J$, pak Cauchyova úloha $y' = f(x, y)$, $y(x_0) = y_0$ má řešení na intervalu $I' \subset I$. Je-li navíc $\frac{\partial f}{\partial y}$ omezená na $I \times J$, pak je Cauchyova úloha jednoznačně řešitelná.

Poznámky.

- 1) $f(x, y) = g(x)h(y)$: stačí spoj. g, h , $\frac{\partial f}{\partial y}(x, y) = g(x)h'(y)$.
- 2) $f(x, y) = p(x)y + q(x)$: stačí spoj. p, q , $\frac{\partial f}{\partial y}(x, y) = p(x)$.

DR 1. řádu se separovanými proměnnými

$$y' = g(x)h(y)$$

Předpoklady: g spojitá na intervalu I , h spojitá na intervalu J .

- 1) $h(y_1) = 0 \dots y(x) = y_1, x \in I$ je stacionární řešení
- 2) $h(y) \neq 0$

$$\begin{aligned} y'(x) &= g(x)h(y(x)) \\ \int \frac{y'(x)}{h(y(x))} dx &= \int g(x) dx \\ \int \frac{dy}{h(y)} &= \int g(x) dx (+ c) \\ y(x) &= \dots \end{aligned}$$

Cauchyova úloha

Dopočítat c nebo

$$\int_{y_0}^{y(x)} \frac{dy}{h(y)} = \int_{x_0}^x g(x) dx$$

Obecný postup:

- 1) Maximální intervaly spojitosti $g(I)$.
- 2) Stacionární řešení $y(x) = y_1, x \in I$ pro $h(y_1) = 0$.
- 3) Maximální intervaly spojitosti a nenulovosti $h(J)$.
- 4) Pro $(x_0, y_0) \in I \times J$, existuje řešení uvnitř $I \times J$.

Lineární diferenciální rovnice 1. řádu

$$a_1(x)y' + a_0(x)y = f(x)$$

Předpoklady: a_1, a_0, f spojité na intervalu I , $a_1 \neq 0$ na I . Cauchyova úloha má pak právě jedno řešení na I .

$D: y \mapsto a_1y' + a_0y$ je lineární zobrazení na prostoru funkcí diferencovatelných na I .

Přidružená homogenní rovnice: $a_1(x)y' + a_0(x)y = 0$. Množina řešení je jádro lineárního zobrazení D .

Obecné řešení: $y(x) = \tilde{y}(x) + \hat{y}(x)$, kde $\tilde{y}$ je obecné řešení přidružené homogenní rovnice a $\hat{y}$ je jedno (partikulární) řešení původní rovnice.

Vydělením $a_1(x)$ dostaneme LDR ve tvaru (p, q spojitě):

$$y' + p(x)y = q(x)$$

Homogenní LDR 1. řádu

$$y' + p(x)y = 0$$

Řešíme separací proměnných:

$$y(x) = ce^{-\int p(x) dx}, \quad x \in I, \quad (c \in \mathbb{R})$$

Nehomogenní LDR 1. řádu

$$y' + p(x)y = q(x)$$

Metoda *variace konstanty*: hledáme partikulární řešení ve tvaru obecného řešení přidružené homogenní rovnice, ve kterém konstantu nahradíme funkcí.

$$\hat{y}(x) = c(x)e^{-\int p(x)}$$

Dosadíme do rovnice a spočítáme $c(x)$:

$$c'(x)e^{-\int p(x)} - c(x)e^{-\int p(x)}p(x) + p(x)c(x)e^{-\int p(x)} = q(x)$$

$$c'(x) = q(x)e^{\int p(x)}$$

$$c(x) = \int q(x)e^{\int p(x)}$$

$$\hat{y}(x) = e^{-\int p(x)} \cdot \int q(x)e^{\int p(x)}$$

Cauchyova úloha pro LDR 1. řádu

$$\begin{aligned} y' + p(x)y &= q(x) \\ y(x_0) &= y_0 \end{aligned}$$

- 1) Obecné řešení přidružené homogenní rovnice separací proměnných.
- 2) Partikulární řešení metodou variace konstanty, obecné řešení dané LDR.
- 3) Určení konstanty dosazením počáteční podmínky.

Lineární diferenciální rovnice

LDR s konstantními koeficienty

$$y^{(n)} + a_{n-1}(x)y^{(n-1)} + \dots + a_1(x)y' + a_0(x)y = f(x)$$

$$a_n y^{(n)} + a_{n-1} y^{(n-1)} + \dots + a_1 y' + a_0 y = f(x)$$

Věta. Jsou-li $a_{n-1}, \dots, a_0, f$ spojité funkce na intervalu I , pak Cauchyova úloha má právě jedno řešení na I .

Předpoklady: $a_n \neq 0$, f je spojitá na intervalu.

Homogenní LDR ($f(x) = 0$ na I)

Homogenní LDR s konstantními koeficienty

Věta. Množina řešení homogenní LDR řádu n tvoří lineární prostor dimenze n .

Charakteristická rovnice:

$$a_n \lambda^n + a_{n-1} \lambda^{n-1} + \dots + a_1 \lambda + a_0 = 0.$$

Důkaz. D : $y \mapsto y^{(n)} + a_{n-1}y^{(n-1)} + \dots + a_1y' + a_0$ je lineární zobrazení, množina řešení je jeho jádro, tj. lineární prostor.

Věta. 1) Je-li λ reálný kořen charakteristické rovnice násobnosti k , pak funkce

$$e^{\lambda x}, \quad x e^{\lambda x}, \quad \dots, \quad x^{k-1} e^{\lambda x}$$

jsou řešením příslušné homogenní LDR.

2) Je-li $\alpha + \beta j$ ($\alpha, \beta \in \mathbb{R}$) imaginární kořen charakteristické rovnice násobnosti k , pak funkce

$$e^{\alpha x} \cos \beta x, \quad x e^{\alpha x} \cos \beta x, \quad \dots, \quad x^{k-1} e^{\alpha x} \cos \beta x, \\ e^{\alpha x} \sin \beta x, \quad x e^{\alpha x} \sin \beta x, \quad \dots, \quad x^{k-1} e^{\alpha x} \sin \beta x,$$

jsou řešením příslušné homogenní LDR.

3) Všechna tato řešení tvoří fundamentální systém řešení.

Nehomogenní LDR s konstantními koeficienty

$y(x_0)$	$y'(x_0)$	$\dots$	$y^{(n-1)}(x_0)$	$\rightarrow$	řešení C. úlohy
1	0	$\dots$	0	$\rightarrow$	$y_0(x)$
0	1	$\dots$	0	$\rightarrow$	$y_1(x)$
$\vdots$	$\vdots$	$\ddots$	$\vdots$	$\vdots$	$\vdots$
0	0	$\dots$	1	$\rightarrow$	$y_{n-1}(x)$
$y_{0,0}$	$y_{0,1}$	$\dots$	$y_{0,n-1}$	$\rightarrow$	$\sum_{i=0}^{n-1} y_{0,i} y_i(x)$

$\Rightarrow$ lineární obal $\{y_0(x), \dots, y_{n-1}(x)\}$ je celý prostor řešení

Hledáme partikulární řešení.

1) *Variace konstant:*

$$\tilde{y}(x) = c_1 y_1(x) + \dots + c_n y_n(x) \\ \hat{y}(x) = c_1(x) y_1(x) + \dots + c_n(x) y_n(x) \\ \hat{y}'(x) = c_1(x) y_1'(x) + \dots + c_n(x) y_n'(x) \\ + \underbrace{c_1'(x) y_1(x) + \dots + c_n'(x) y_n(x)}_{=0}$$

$$\hat{y}''(x) = c_1(x) y_1''(x) + \dots + c_n(x) y_n''(x) \\ + \underbrace{c_1'(x) y_1'(x) + \dots + c_n'(x) y_n'(x)}_{=0}$$

$\vdots$

$$\hat{y}^{(n)}(x) = c_1(x) y_1^{(n)}(x) + \dots + c_n(x) y_n^{(n)}(x) \\ + c_1'(x) y_1^{(n-1)}(x) + \dots + c_n'(x) y_n^{(n-1)}(x)$$

$$A_0 y_0(x) + \dots + A_{n-1} y_{n-1}(x) = 0 \xrightarrow{x=x_0} A_0 = 0$$

$$' : A_0 y_0'(x) + \dots + A_{n-1} y_{n-1}'(x) = 0 \xrightarrow{x=x_0} A_1 = 0 \quad \dots$$

$\Rightarrow$ funkce $y_0(x), \dots, y_{n-1}(x)$ jsou lineárně nezávislé

Definice. Báze množiny řešení homogenní LDR se nazývá *fundamentální systém* řešení.

Věta. Necht' $y_1(x), y_2(x), \dots, y_n(x)$ jsou řešení homogenní LDR řádu n na intervalu I . Tyto funkce jsou lineárně nezávislé právě tehdy, když pro každé $x \in I$ je následující determinant (Wronského, wronskián) nenulový:

$$\begin{vmatrix} y_1(x) & y_2(x) & \dots & y_n(x) \\ y_1'(x) & y_2'(x) & \dots & y_n'(x) \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ y_1^{(n-1)}(x) & y_2^{(n-1)}(x) & \dots & y_n^{(n-1)}(x) \end{vmatrix}$$

Důkaz. 1) Jsou-li funkce závislé, pak některá y_i je lineární kombinací ostatních, y_i' je stejnou kombinací derivací ostatních, $\dots$ i -tý sloupec determinantu je kombinací ostatních, tj. determinant je nulový pro každé $x \in I$.

2) Je-li determinant nulový v x_0 , pak homogenní soustava rovnic s touto maticí má netriviální řešení $(A_1, \dots, A_n)$, $A_1 y_1(x) + \dots + A_n y_n(x)$ je řešení s nulovými počátečními podmínkami v x_0 , tj. nulové, tj. dané funkce jsou závislé.

Poznámka. Věta neplatí, pokud funkce nejsou řešením jedné LDR.

Nehomogenní LDR

Věta. 1) Je-li y řešení LDR a $\tilde{y}$ řešení přidružené homogenní rovnice, pak $y + \tilde{y}$ je řešení dané LDR.

2) Jsou-li y_1, y_2 řešení LDR, pak $y_1 - y_2$ je řešení přidružené homogenní rovnice.

3) Jsou-li y_1, y_2 řešení pro pravé strany f_1, f_2 , pak $y_1 + y_2$ je řešení pro pravou stranu $f_1 + f_2$ (princip superpozice).

2) *Metoda odhadu* pro kvazipolynomiální pravou stranu: Jsou-li P, Q polynomy stupně nejvýše m , ($\alpha + \beta j$) k -násobný kořen charakteristického polynomu,

$$f(x) = e^{\alpha x} (P(x) \cos \beta x + Q(x) \sin \beta x),$$

pak existuje partikulární řešení ve tvaru

$$\hat{y}(x) = x^k e^{\alpha x} (\hat{P}(x) \cos \beta x + \hat{Q}(x) \sin \beta x),$$

kde $\hat{P}, \hat{Q}$ jsou polynomy stupně nejvýše m .

Laplaceova transformace

Definice. Laplaceovým obrazem funkce f definované na $\langle 0, \infty \rangle$ je funkce

$$F(p) = \int_0^{\infty} f(t) e^{-pt} dt,$$

pokud integrál konverguje pro alespoň jedno $p \in \mathbb{R}$.

Značení: $\mathcal{L} : f(t) \mapsto F(p)$, $\mathcal{L}\{f\} = F$, $f \stackrel{\Delta}{=} F$.

Příklady. e^{t^2} nemá Laplaceův obraz

$$\mathcal{L}\{e^{at}\} = \frac{1}{p-a}, \quad p > a$$

$$\mathcal{L}\{1\} = \frac{1}{p}, \quad p > 0$$

Poznámky. 1) F se obvykle uvažuje jako funkce komplexní proměnné pro $\operatorname{Re} p > p_f$.

2) Někdy se uvažují funkce $f(t)$ definované na $\mathbb{R}$, které jsou nulové pro $t < 0$ – místo $\sin t$ na $\langle 0, \infty \rangle$ se píše $\sin t \cdot H(t)$, kde $H(t)$ je tzv. Heavisideova funkce (někdy se bere $H(0) = \frac{1}{2}$):

$$H(t) = \begin{cases} 0, & t < 0, \\ 1, & t \geq 0. \end{cases}$$

Definice. Funkce $f(t)$ definovaná na $\langle 0, \infty \rangle$ je předmět standardního typu (f patří do třídy $\mathcal{L}_0$), jestliže:

- 1) f je po částech spojitá,
- 2) f je exponenciálního řádu (α), tj. existují čísla $M, \alpha \in \mathbb{R}$:

$$|f(t)| \leq M e^{\alpha t}, \quad t \in \langle 0, \infty \rangle.$$

Věta. Necht' f je předmět standardního typu exponenciálního řádu α . Pak Laplaceův obraz funkce f je definován na (α, ∞) a $\lim_{p \rightarrow \infty} F(p) = 0$.

Důkaz. $|\int_0^{\infty} f(t) e^{-pt} dt| \leq \int_0^{\infty} |f(t) e^{-pt}| dt \leq \int_0^{\infty} M e^{\alpha t} e^{-pt} dt = \int_0^{\infty} M e^{-(p-\alpha)t} dt = [-\frac{M}{p-\alpha} e^{-(p-\alpha)t}]_0^{\infty} = \frac{M}{p-\alpha}$ pro $p > \alpha$.

Příklady.

$$\mathcal{L}\{\sin t\} = \frac{1}{p^2 + 1}, \quad p > 0$$

$$\mathcal{L}\{\cos t\} = \frac{p}{p^2 + 1}, \quad p > 0$$

Věta (o linearitě). Jsou-li $f, g \in \mathcal{L}_0$ exponenciálního řádu α , $a, b \in \mathbb{R}$, pak

$$\mathcal{L}\{af + bg\} = a \mathcal{L}\{f\} + b \mathcal{L}\{g\}, \quad (p > \alpha).$$

Důkaz. Přímý důsledek linearit integrálu.

Věta (o derivaci obrazu). Je-li $f \in \mathcal{L}_0$ exponenciálního řádu α , $F = \mathcal{L}\{f\}$, pak

$$\mathcal{L}\{t \cdot f(t)\} = -F'(p), \quad p > \alpha.$$

Důkaz (náznak). $F'(p) = \frac{d}{dp} \int_0^{\infty} f(t) e^{-pt} dt = \int_0^{\infty} \frac{d}{dp} (f(t) e^{-pt}) dt = \int_0^{\infty} f(t) (-t) e^{-pt} dt = -\int_0^{\infty} (t f(t)) e^{-pt} dt = -\mathcal{L}\{t f(t)\}$

Příklad.

$$\mathcal{L}\{t^n\} = \frac{n!}{p^{n+1}}, \quad p > 0.$$

Věta (o integraci obrazu). Je-li $f \in \mathcal{L}_0$ exponenciálního řádu α , $F = \mathcal{L}\{f\}$ a existuje-li vlastní $\lim_{t \rightarrow 0^+} \frac{f(t)}{t}$, pak

$$\mathcal{L}\left\{\frac{f(t)}{t}\right\} = \int_p^{\infty} F(q) dq, \quad p > \alpha.$$

Poznámka. $\mathcal{L}\left\{\frac{f(t)}{t}\right\} = -\int F(p)$, integrační konstanta se určí z podmínky $\lim_{p \rightarrow \infty} F(p) = 0$.

Věta (o substituci [posunu] v obrazu). Je-li $f \in \mathcal{L}_0$ exponenciálního řádu α , $F = \mathcal{L}\{f\}$, $a \in \mathbb{R}$, pak

$$\mathcal{L}\{e^{at} f(t)\} = F(p-a), \quad p > \alpha + a.$$

Důkaz. $|e^{at} f(t)| \leq e^{at} M e^{\alpha t} = M e^{(\alpha+a)t}$

$$\int_0^{\infty} e^{at} f(t) e^{-pt} dt = \int_0^{\infty} f(t) e^{(a-p)t} dt = F(p-a)$$

Příklad. $\mathcal{L}\{e^{at} \sin t\} = \frac{1}{(p-a)^2 + 1}$, $p > a$

Věta (o změně měřítka). Je-li $f \in \mathcal{L}_0$ exponenciálního řádu α , $F = \mathcal{L}\{f\}$, $a > 0$, pak

$$\mathcal{L}\{f(at)\} = \frac{1}{a} F\left(\frac{p}{a}\right), \quad p > a \cdot \alpha.$$

Důkaz. $|f(at)| \leq M e^{\alpha(at)} = M e^{(a\alpha)t}$

$$\int_0^{\infty} f(at) e^{-pt} dt = \left| \begin{array}{l} at = u \\ a dt = du \end{array} \right| = \frac{1}{a} \int_0^{\infty} f(u) e^{-(p/a)u} du = \frac{1}{a} F\left(\frac{p}{a}\right)$$

Příklady.

$$\mathcal{L}\{\sin \omega t\} = \frac{\omega}{p^2 + \omega^2}, \quad p > 0$$

$$\mathcal{L}\{\cos \omega t\} = \frac{p}{p^2 + \omega^2}, \quad p > 0$$

Zpětná Laplaceova transformace

Věta. Jsou-li $f_1, f_2 \in \mathcal{L}_0$ exponenciálního řádu α , $\mathcal{L}\{f_1\} = \mathcal{L}\{f_2\}$ na (α, ∞) , pak $f_1(t) = f_2(t)$ na $\langle 0, \infty \rangle$ s výjimkou nejvýše spočetně mnoha izolovaných bodů.

Věta. Racionální funkce je Laplaceovým obrazem funkce třídy $\mathcal{L}_0$ právě tehdy, když je ryze lomená. Pak je obrazem na intervalu (α, ∞) , kde α je největší reálná část kořenů jmenovatele.

Důkaz. $\Rightarrow$: $\lim_{p \rightarrow \infty} F(p) = 0$

$\Leftarrow$: rozklad na součet parciálních zlomků, linearita

$$\mathcal{L}\{e^{at}\} = \frac{1}{p-a}, \quad \mathcal{L}^{-1}\left\{\frac{1}{p-a}\right\} = e^{at}$$

$$\mathcal{L}\{t^n e^{at}\} = \frac{n!}{(p-a)^{n+1}}, \quad \mathcal{L}^{-1}\left\{\frac{1}{(p-a)^n}\right\} = \frac{t^{n-1} e^{at}}{(n-1)!}$$

pro kvadratické členy ve jmenovateli:

$$\mathcal{L}^{-1}\left\{\frac{p+C}{(p^2+bp+c)^n}\right\} = \mathcal{L}^{-1}\left\{\frac{(p+\frac{b}{2})+(C-\frac{b}{2})}{[(p+\frac{b}{2})^2+c-\frac{1}{4}b^2]^n}\right\}$$

$$= e^{-\frac{b}{2}t} \left[\underbrace{\mathcal{L}^{-1}\left\{\frac{p}{(p^2+\omega^2)^n}\right\}}_{f_n(t)} + \frac{2C-b}{2} \underbrace{\mathcal{L}^{-1}\left\{\frac{1}{(p^2+\omega^2)^n}\right\}}_{g_n(t)} \right]$$

$$f_1(t) = \cos \omega t, \quad f_{n+1}(t) = \frac{1}{2n} t g_n(t)$$

$$g_1(t) = \frac{1}{\omega} \sin \omega t, \quad g_{n+1}(t) = \frac{1}{2n\omega^2} [(2n-1)g_n(t) - t g_n'(t)]$$

Diferenciální a integrálně diferenciální rovnice

Zobrazíme Laplaceovou transformací, vyřešíme algebraickou rovnici, provedeme zpětnou transformaci.

Věta (o obrazu derivace). Je-li $f' \in \mathcal{L}_0$ exponenciálního řádu α , $F = \mathcal{L}\{f\}$ a $f(0+) = \lim_{t \rightarrow 0+} f(t) \in \mathbb{R}$, pak

$$\mathcal{L}\{f'(t)\} = p \cdot F(p) - f(0+), \quad (p > \max\{\alpha, 0\}).$$

Důkaz. $\int_0^\infty f'(t) e^{-pt} dt = \left| \begin{matrix} u = e^{-pt} & v' = f'(t) \\ u' = -p e^{-pt} & v = f(t) \end{matrix} \right| =$

$$= [f(t) e^{-pt}]_0^\infty + \int_0^\infty p f(t) e^{-pt} dt = -f(0+) + p \cdot F(p)$$

Důsledek.

$$\mathcal{L}\{f^{(n)}\} = p^n \mathcal{L}\{f\} - p^{n-1} f(0+) - \dots - p f^{(n-2)}(0+) - f^{(n-1)}(0+)$$

Věta (o obrazu integrálu). Je-li $f \in \mathcal{L}_0$ exponenciálního řádu α , $F = \mathcal{L}\{f\}$, pak

$$\mathcal{L}\left\{\int_0^t f(u) du\right\} = \frac{F(p)}{p}, \quad (p > \max\{\alpha, 0\}).$$

Důkaz. $g(t) = \int_0^t f(u) du, \quad g(0+) = 0$

$$F(p) = \mathcal{L}\{g'(t)\} = p \mathcal{L}\{g(t)\} - g(0+) = p \mathcal{L}\{g(t)\}$$

Definice. Konvoluce funkcí $f, g \in \mathcal{L}_0$ je funkce

$$(f * g)(t) = \int_0^t f(t-u) g(u) du.$$

Vlastnosti:

- 1) komutativita: $f * g = g * f$
- 2) asociativita: $(f * g) * h = f * (g * h)$
- 3) distributivita ke sčítání: $f * (g + h) = (f * g) + (f * h)$

Věta (o obrazu konvoluce). Jsou-li $f, g \in \mathcal{L}_0$ exponenciálního řádu α , $F = \mathcal{L}\{f\}$, $G = \mathcal{L}\{g\}$, pak

$$\mathcal{L}\{(f * g)(t)\} = F(p) \cdot G(p), \quad p > \alpha.$$

Důkaz (náznak). $\int_0^\infty \left(\int_0^t f(t-u) g(u) du \right) e^{-pt} dt =$

$$= \int_0^\infty \int_u^\infty f(t-u) g(u) e^{-pt} dt du =$$

$$= \int_0^\infty g(u) e^{-pu} \left(\int_u^\infty f(t-u) e^{-p(t-u)} dt \right) du \stackrel{(t-u=v)}{=} \int_0^\infty g(u) e^{-pu} \left(\int_0^\infty f(v) e^{-pv} dv \right) du =$$

$$= \left(\int_0^\infty f(v) e^{-pv} dv \right) \cdot \left(\int_0^\infty g(u) e^{-pu} du \right) = F(p) \cdot G(p)$$

Poznámky.

- 1) $\mathcal{L}^{-1}\{F(p) \cdot G(p)\} = (f * g)(t)$.
- 2) $(H * f)(t) = \int_0^t f(t) dt$, tj. věta o obrazu integrálu je zvláštním případem věty o obrazu konvoluce.

Věta (o translaci). Je-li $f \in \mathcal{L}_0$ exponenciálního řádu α , $a \geq 0$, pak

$$\mathcal{L}\{f(t) H(t-a)\} = e^{-ap} \mathcal{L}\{f(t+a)\}, \quad p > \alpha$$

$$\mathcal{L}\{f(t-a) H(t-a)\} = e^{-ap} \mathcal{L}\{f(t)\}, \quad p > \alpha$$

Důkaz. $\mathcal{L}\{f(t-b) H(t-a)\} =$

$$= \int_0^\infty f(t-b) H(t-a) e^{-pt} dt = \int_a^\infty f(t-b) e^{-pt} dt \stackrel{(t-a=u)}{=} \int_0^\infty f(u+a-b) e^{-p(u+a)} du = e^{-ap} \mathcal{L}\{f(t+a-b)\}$$

první vztah dostaneme pro $b=0$, druhý pro $b=a$

Konečný impuls: $f(t)$ na omezeném intervalu $\langle a, b \rangle$:

$$f(t) \cdot [H(t-a) - H(t-b)].$$

Věta (o obrazu periodické funkce). Je-li $f \in \mathcal{L}_0$ periodická funkce s periodou T , pak f je exponenciálního řádu 0 a její obraz je

$$F(p) = \frac{\int_0^T f(t) e^{-pt} dt}{1 - e^{-pT}}, \quad p > 0.$$

Důkaz. $\int_0^\infty f(t) e^{-pt} dt =$

$$= \sum_{n=0}^\infty \int_{nT}^{(n+1)T} f(t) e^{-pt} dt = \left| \begin{matrix} t = u + nT \\ dt = du \end{matrix} \right| =$$

$$= \sum_{n=0}^\infty \int_0^T f(u) e^{-p(u+nT)} du =$$

$$= \sum_{n=0}^\infty (e^{-pT})^n \int_0^T f(u) e^{-pu} du =$$

$$= \left(\int_0^T f(u) e^{-pu} du \right) / (1 - e^{-pT})$$

Prostory $\mathbb{R}^n$

Euklidovský prostor $\mathbb{R}^n = \mathbb{R} \times \mathbb{R} \times \dots \times \mathbb{R}$: n -rozměrné aritmetické vektory $\mathbf{x} = (x_1, \dots, x_n)$ s operacemi

$$\begin{aligned}\mathbf{x} + \mathbf{y} &= (x_1 + y_1, \dots, x_n + y_n) && \text{součet} \\ a\mathbf{x} &= (ax_1, \dots, ax_n) && \text{skalární násobek} \\ \mathbf{x} \cdot \mathbf{y} &= x_1y_1 + \dots + x_ny_n && \text{skalární součin}\end{aligned}$$

počátek O kartézského systému souřadnic, bodový prostor

1) $\mathbf{e}_1 = (1, 0, \dots, 0), \dots, \mathbf{e}_n = (0, 0, \dots, 1)$ tvoří (standardní) ortonormální bázi $\mathbb{R}^n$.

2) *Nulový vektor*: $\mathbf{o} = (0, 0, \dots, 0)$.

3) *Norma* (euklidovská): $\|\mathbf{x}\| = \sqrt{\mathbf{x} \cdot \mathbf{x}} = \sqrt{x_1^2 + \dots + x_n^2}$.

4) Vzájemně jednoznačná korespondence mezi body a vektory: $X = O + \mathbf{x}$.

5) *Vzdálenost bodů* X, Y : $\|\overrightarrow{XY}\| = \|Y - X\|$.

Základní vlastnosti normy:

- $\|\mathbf{x}\| > 0$ pro $\mathbf{x} \neq \mathbf{o}$ ($\|\mathbf{o}\| = 0$),
- $\|a \cdot \mathbf{x}\| = |a| \cdot \|\mathbf{x}\|$,
- $\|\mathbf{x} + \mathbf{y}\| \leq \|\mathbf{x}\| + \|\mathbf{y}\|$ (trojúhelníková nerovnost).

Další vlastnosti:

- $|\mathbf{x} \cdot \mathbf{y}| \leq \|\mathbf{x}\| \cdot \|\mathbf{y}\|$ (Schwarzova nerovnost pro eukl. normu),
- $\max_{i=1, \dots, n} |x_i| \leq \|\mathbf{x}\| \leq \sqrt{n} \cdot \max_{i=1, \dots, n} |x_i|$.

Důkaz (2). Odmocníme

$$\max_{i=1, \dots, n} x_i^2 \leq x_1^2 + \dots + x_n^2 \leq n \cdot \max_{i=1, \dots, n} x_i^2$$

Poznámky.

Supremová norma: $\|\mathbf{x}\|_M = \sup\{|x_i| : i = 1, \dots, n\}$.

Součtová norma: $\|\mathbf{x}\|_S = |x_1| + \dots + |x_n|$.

Všechny normy jsou ekvivalentní:

$$\|\mathbf{x}\|_M \leq \|\mathbf{x}\| \leq \|\mathbf{x}\|_S \leq n \cdot \|\mathbf{x}\|_M.$$

Definice. *Diametr (průměr)* neprázdné množiny $M \subset \mathbb{R}^n$:

$$\text{diam}(M) = \sup\{\|\mathbf{x} - \mathbf{y}\| : \mathbf{x}, \mathbf{y} \in M\}.$$

Poznámka. $\text{diam}(\emptyset) = 0$.

Definice. Množina $M \subset \mathbb{R}^n$ se nazývá *omezená*, má-li konečný diametr.

Poznámka. Množina je omezená právě tehdy, když jsou omezené vzdálenosti jejích bodů od počátku, tj. omezené jsou množiny všech souřadnic.

Definice. ε -okolí bodu $\mathbf{x} \in \mathbb{R}^n$:

$$U(\mathbf{x}, \varepsilon) = \{\mathbf{y} \in \mathbb{R}^n : \|\mathbf{y} - \mathbf{x}\| < \varepsilon\}.$$

Prstencové ε -okolí bodu $\mathbf{x} \in \mathbb{R}^n$:

$$P(\mathbf{x}, \varepsilon) = U(\mathbf{x}, \varepsilon) \setminus \{\mathbf{x}\} = \{\mathbf{y} \in \mathbb{R}^n : 0 < \|\mathbf{y} - \mathbf{x}\| < \varepsilon\}.$$

Definice. Necht $\mathbf{x} \in \mathbb{R}^n$, $M \subset \mathbb{R}^n$. Řekneme, že $\mathbf{x}$ je

- vnitřní bod* M , pokud existuje okolí $U(\mathbf{x}, \varepsilon) \subset M$,
- vnější bod* M , pokud existuje okolí $U(\mathbf{x}, \varepsilon)$ disjunktní s M (tj. $M \subset \mathbb{R}^n \setminus M$),
- hraniční bod* M , pokud každé okolí bodu $\mathbf{x}$ má neprázdný průnik s M i s $(\mathbb{R}^n \setminus M)$,
- hromadný bod* M , pokud každé prstencové okolí bodu $\mathbf{x}$ má neprázdný průnik s M ,
- izolovaný bod* M , pokud existuje prstencové okolí bodu $\mathbf{x}$ disjunktní s M .

Definice. Necht $M \subset \mathbb{R}^n$.

- Vnitřek* M (M^0) je množina všech vnitřních bodů M .
- Hranice* M (∂M) je množina všech hraničních bodů M .
- Uzávěr* M ($\overline{M}$) je $M^0 \cup \partial M$.

Definice. Množina $M \subset \mathbb{R}^n$ se nazývá

- otevřená*, je-li rovna svému vnitřku,
- uzavřená*, je-li rovna svému uzávěru.

Poznámky.

- Množina nemusí být ani otevřená, ani uzavřená.
- Otevřená a zároveň uzavřená (tzv. obojetné) množiny v $\mathbb{R}^n$ jsou pouze $\emptyset$ a $\mathbb{R}^n$.
- Jednobodové množiny jsou uzavřené.
- Množina je otevřená právě tehdy, když její doplněk je uzavřená množina.
- Průnik dvou a sjednocení libovolně mnoha otevřených množin je otevřená množina.
- Sjednocení dvou a průnik libovolně mnoha uzavřených množin je uzavřená množina.

Věta. Každá omezená nekonečná množina v $\mathbb{R}^n$ má alespoň jeden hromadný bod.

Důkaz (návod). Podobně jako princip vnořených intervalů.

Definice. Množina $M \subset \mathbb{R}^n$ se nazývá *souvislá*, jestliže neexistují otevřené množiny $O_1, O_2 \subset \mathbb{R}^n$ takové, že:

- $O_1 \cap O_2 = \emptyset$,
- $O_1 \cup O_2 \supset M$,
- $O_1 \cap M, O_2 \cap M \neq \emptyset$.

Poznámky.

- $\emptyset$ a $\mathbb{R}^n$ jsou souvislé.
- Jednobodové množiny jsou souvislé.
- Otevřená množina není souvislá právě tehdy, když je sjednocením dvou disjunktních otevřených množin.
- V $\mathbb{R}$ jsou souvislé $\emptyset$, jednobodové množiny, intervaly (nic jiného).

Věta. Otevřená množina v $\mathbb{R}^n$ je souvislá právě tehdy, když každé dva její body lze spojit lomenou čarou ležící v této množině.

Definice. Otevřená souvislá množina se nazývá *oblast*.

Posloupnosti v $\mathbb{R}^n$

Definice. Posloupnost v $\mathbb{R}^n$ je zobrazení $\mathbb{N} \rightarrow \mathbb{R}^n$.

$$\begin{aligned} 1 &\mapsto 1. \text{ člen } \mathbf{x}_1 \in \mathbb{R}^n \\ 2 &\mapsto 2. \text{ člen } \mathbf{x}_2 \in \mathbb{R}^n \\ &\dots \end{aligned}$$

$$(\mathbf{x}_k)_{k=1}^{\infty}$$

Definice. Posloupnost $(\mathbf{x}_k)$ má limitu $\mathbf{x}$, pokud pro každé okolí U bodu $\mathbf{x}$ existuje $k_0 \in \mathbb{N}$ tak, že pro každé $k > k_0$ je $\mathbf{x}_k \in U$.

$$\begin{aligned} \mathbf{x}_k \in U(\mathbf{x}, \varepsilon) \dots \|\mathbf{x}_k - \mathbf{x}\| < \varepsilon \\ \lim_{k \rightarrow \infty} \mathbf{x}_k = \mathbf{x} \dots \lim_{k \rightarrow \infty} \|\mathbf{x}_k - \mathbf{x}\| = 0 \end{aligned}$$

Věta (o konvergenci po složkách). Necht' $(\mathbf{x}_k)$ je posloupnost v $\mathbb{R}^n$. Pak $\lim_{k \rightarrow \infty} \mathbf{x}_k = \mathbf{x}$ právě tehdy, když

$$\lim_{k \rightarrow \infty} x_{k,i} = x_i \quad \text{pro každé } i \in \{1, \dots, n\}.$$

Důkaz. ($k \rightarrow \infty$)

$$\begin{array}{ccc} \max_i |x_{k,i} - x_i| & \leq & \|\mathbf{x}_k - \mathbf{x}\| \leq \sqrt{n} \max_i |x_{k,i} - x_i| \\ \downarrow & \Leftarrow & \downarrow \Leftarrow \\ 0 & & 0 \end{array}$$

Důsledek. Věty o limitě součtu, rozdílu, násobku, vybrané posloupnosti, jednoznačnosti, ... platí i v $\mathbb{R}^n$.

Funkce v $\mathbb{R}^n$

Definice. (Reálná) funkce n (reálných) proměnných je zobrazení $f: D(f) \rightarrow \mathbb{R}$, kde $D(f) \subset \mathbb{R}^n$ je definiční obor funkce f . $R(f) = f(D(f))$ je obor hodnot funkce f .

Poznámky.

- 1) V prostorech „malé“ dimenze místo $\mathbf{x} = (x_1, \dots, x_n)$ píšeme (x, y) , (x, y, z) , ...
- 2) Vypouštíme „opakované“ závorky – místo $f((x_1, \dots, x_n))$ píšeme $f(x_1, \dots, x_n)$.
- 3) Pod pojmem funkce rozumíme reálnou funkci n proměnných.

Definice. Graf funkce f je množina

$$\text{Graf } f = \{(\mathbf{x}, y) \in \mathbb{R}^{n+1} : \mathbf{x} \in D(f), y = f(\mathbf{x})\}.$$

Definice. Hladina konstantnosti funkce f příslušná $c \in \mathbb{R}$:

$$\{\mathbf{x} \in D(f) : f(\mathbf{x}) = c\} = f^{-1}(c).$$

Řez grafu je průnik grafu s rovinou v $\mathbb{R}^{n+1}$ rovnoběžnou s poslední osou.

Definice. Necht' $M \subset D(f)$. Funkce f má v bodě $\mathbf{a}$ limitu b vzhledem k M , jestliže $\mathbf{a}$ je hromadný bod M a pro každé okolí U bodu b existuje prstencové okolí P bodu $\mathbf{a}$ tak, že $f(P \cap M) \subset U$. Píšeme

$$\lim_{\substack{\mathbf{x} \rightarrow \mathbf{a} \\ \mathbf{x} \in M}} f(\mathbf{x}) = b.$$

(Je-li $M = D(f)$, pak podmínku $\mathbf{x} \in M$ nepíšeme.)

Příklad. $n = 1$, $M = (a, \infty)$ ... limita zprava.

Věta. Je-li $\mathbf{a}$ hromadný bod $D(f)$, pak $\lim_{\mathbf{x} \rightarrow \mathbf{a}} f(\mathbf{x}) = b$ právě tehdy, když $\lim_{\substack{\mathbf{x} \rightarrow \mathbf{a} \\ \mathbf{x} \in M}} f(\mathbf{x}) = b$ pro všechny $M \subset D(f)$ takové, že $\mathbf{a}$ je hromadný bod M .

Příklady.

- 1) $\lim_{\substack{(x,y) \rightarrow (0,0) \\ y=kx}} \frac{x^2 y^2}{x^2 + y^4} = \frac{k^2}{1+k^4}$
- 2) $\lim_{\substack{(x,y) \rightarrow (0,0) \\ y=kx}} \frac{x^2 y}{x^2 + y^2} = 0$, $\lim_{\substack{(x,y) \rightarrow (0,0) \\ y=x^2}} \frac{x^2 y}{x^2 + y^2} = \frac{1}{2}$
- 3) $\lim_{x \rightarrow 0} \lim_{y \rightarrow 0} \frac{x^2}{x^2 + y^2} = \lim_{x \rightarrow 0} 1 = 1$,
 $\lim_{y \rightarrow 0} \lim_{x \rightarrow 0} \frac{x^2}{x^2 + y^2} = \lim_{y \rightarrow 0} 0 = 0$

Definice. Funkce f je spojitá v bodě $\mathbf{a} \in D(f)$, jestliže $\lim_{\mathbf{x} \rightarrow \mathbf{a}} f(\mathbf{x}) = f(\mathbf{a})$. Funkce je spojitá, je-li spojitá v každém bodě svého definičního oboru.

Poznámka. Věty o limitách a spojitosti se dají zobecnit z $n = 1$. (Jednoznačnost limity, limita a spojitost součtu, rozdílu, součinu, podílu, složené funkce, ...)

Definice. Vektorová funkce je zobrazení z $\mathbb{R}^n$ do $\mathbb{R}^k$.

$$\begin{aligned} F: D(F) &\rightarrow \mathbb{R}^k, D(F) \subset \mathbb{R}^n \\ F(x_1, \dots, x_n) &= (F_1(x_1, \dots, x_n), \dots, F_k(x_1, \dots, x_n)) \\ F &= (F_1, \dots, F_k) \end{aligned}$$

Podobně jako pro posloupnosti vyšetřujeme limity (a tedy i spojitost) „po složkách“, tj. limity (a spojitost) $F_1, \dots, F_k$.

Derivace funkcí více proměnných

Definice. *Parciální derivace funkce $f(\mathbf{x})$ podle x_i v bodě $\mathbf{a} \in D(f)$:*

$$\frac{\partial f}{\partial x_i}(\mathbf{a}) = \varphi'(a_i)$$

pro $\varphi(x_i) = f(a_1, \dots, a_{i-1}, x_i, a_{i+1}, \dots, a_n)$.

Příklad. $f(x, y) = e^x + x^2y$, $\mathbf{a} = (1, 2)$

$$\frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = e^x + 2xy, \quad \frac{\partial f}{\partial x}(1, 2) = e + 4$$

$$\frac{\partial f}{\partial y}(x, y) = x^2, \quad \frac{\partial f}{\partial y}(1, 2) = 1$$

Definice. *Gradient funkce f v bodě $\mathbf{a} \in D(f)$:*

$$\text{grad } f(\mathbf{a}) = \left(\frac{\partial f}{\partial x_1}(\mathbf{a}), \dots, \frac{\partial f}{\partial x_n}(\mathbf{a}) \right).$$

Příklad. $f(x, y) = e^x + x^2y$

$$\text{grad } f(x, y) = (e^x + 2xy, x^2), \quad \text{grad } f(1, 2) = (e + 4, 1)$$

Poznámka. $(\text{grad } f): \mathbf{a} \in \mathbb{R}^n \mapsto \text{grad } f(\mathbf{a}) \in \mathbb{R}^n$ je vektorová funkce

$$\begin{aligned} (\text{grad } f)(\mathbf{a}) &= \left(\frac{\partial f}{\partial x_1}, \dots, \frac{\partial f}{\partial x_n} \right)(\mathbf{a}) \\ \text{grad } f &= \left(\frac{\partial f}{\partial x_1}, \dots, \frac{\partial f}{\partial x_n} \right) = \left(\frac{\partial}{\partial x_1}, \dots, \frac{\partial}{\partial x_n} \right) f \\ \text{grad} &= \left(\frac{\partial}{\partial x_1}, \dots, \frac{\partial}{\partial x_n} \right) = \nabla \quad (\text{nabla}) \end{aligned}$$

$$\frac{\partial f}{\partial x_i}(\mathbf{a}) = \lim_{t \rightarrow 0} \frac{\varphi(a_i + t) - \varphi(a_i)}{t} = \lim_{t \rightarrow 0} \frac{f(\mathbf{a} + t\mathbf{e}_i) - f(\mathbf{a})}{t}$$

Definice. *Derivace funkce f ve směru $\mathbf{h} \in \mathbb{R}^n$ v bodě $\mathbf{a} \in D(f)$:*

$$f'_{\mathbf{h}}(\mathbf{a}) = \lim_{t \rightarrow 0} \frac{f(\mathbf{a} + t\mathbf{h}) - f(\mathbf{a})}{t}.$$

Příklad. $f(x, y) = e^x + x^2y$, $\mathbf{a} = (1, 2)$, $\mathbf{h} = (-1, 3)$

$$f'_{(-1,3)}(1, 2) = \lim_{t \rightarrow 0} \left(\frac{1}{t}(e^{1-t} - e) - 1 - 4t + 3t^2 \right) = -e - 1$$

Poznámky.

- 1) Parciální derivace je směrová: $\frac{\partial f}{\partial x_i} = f'_{\mathbf{e}_i}$.
- 2) Někdy se uvažují jen jednotkové vektory $\mathbf{h}$: $\|\mathbf{h}\| = 1$.
- 3) $f'_{\mathbf{0}}(\mathbf{a}) = 0$.
- 4) $f'_{c\mathbf{h}}(\mathbf{a}) = c \cdot f'_{\mathbf{h}}(\mathbf{a})$.
- 5) $\varphi(t) = f(\mathbf{a} + t\mathbf{h})$: $f'_{\mathbf{h}}(\mathbf{a}) = \lim_{t \rightarrow 0} \frac{\varphi(t) - \varphi(0)}{t} = \varphi'(0)$.

Věta. *Nechť $\mathbf{a}, \mathbf{h} \in \mathbb{R}^n$ a existují $f'_{\mathbf{h}}(\mathbf{a}), g'_{\mathbf{h}}(\mathbf{a})$. Pak*

- 1) $(f + g)'_{\mathbf{h}}(\mathbf{a}) = f'_{\mathbf{h}}(\mathbf{a}) + g'_{\mathbf{h}}(\mathbf{a})$,
- 2) $(f \cdot g)'_{\mathbf{h}}(\mathbf{a}) = f'_{\mathbf{h}}(\mathbf{a}) \cdot g(\mathbf{a}) + f(\mathbf{a}) \cdot g'_{\mathbf{h}}(\mathbf{a})$,
- 3) $\left(\frac{f}{g} \right)'_{\mathbf{h}}(\mathbf{a}) = \frac{f'_{\mathbf{h}}(\mathbf{a}) \cdot g(\mathbf{a}) - f(\mathbf{a}) \cdot g'_{\mathbf{h}}(\mathbf{a})}{g(\mathbf{a})^2} \quad (g(\mathbf{a}) \neq 0)$.

Důkaz. Přepisem do jedné proměnné.

Věta. *Nechť $\mathbf{a}$ je vnitřní bod $D(f)$, parciální derivace f existují v některém okolí $\mathbf{a}$ a jsou v tomto bodě spojité (tj. grad f je spojité v $\mathbf{a}$). Pak*

$$f'_{\mathbf{h}}(\mathbf{a}) = \text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot \mathbf{h}.$$

Příklad. $f(x, y) = e^x + x^2y$, $\text{grad } f(1, 2) = (e + 4, 1)$

$$f'_{(-1,3)}(1, 2) = (e + 4, 1) \cdot (-1, 3) = -e - 1$$

Příklad. Předpoklad o spojitosti nelze vypustit.

$$f(x, y) = \frac{xy}{x^2 + y^2} \text{ pro } (x, y) \neq (0, 0), \quad f(0, 0) = 0$$

$$\text{grad } f(0, 0) = (0, 0) \quad (f(x, 0) = f(0, y) = 0)$$

$$f'_{(1,1)}(0, 0) = \lim_{t \rightarrow 0} \frac{f(t, t) - f(0, 0)}{t} = \lim_{t \rightarrow 0} \frac{0,5 - 0}{t} \text{ neexistuje}$$

$$\frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = \frac{y(y^2 - x^2)}{(x^2 + y^2)^2}$$

$$\lim_{\substack{(x,y) \rightarrow (0,0) \\ y=2x}} \frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = \lim_{x \rightarrow 0} \frac{6}{25x} \text{ neexistuje}$$

Věta (Lagrange). *Nechť $I \subset D(f)$ je úsečka s krajními body $\mathbf{a}$ a $\mathbf{b}$, f je spojitá na I a má v každém bodě $I \setminus \{\mathbf{a}, \mathbf{b}\}$ derivaci ve směru $\mathbf{b} - \mathbf{a}$. Pak existuje $\alpha \in (0, 1)$ tak, že*

$$f(\mathbf{b}) - f(\mathbf{a}) = f'_{\mathbf{b}-\mathbf{a}}(\mathbf{a} + \alpha(\mathbf{b} - \mathbf{a})).$$

Důkaz. $f(\mathbf{a} + t(\mathbf{b} - \mathbf{a})) = \varphi(t)$, $t \in (0, 1)$

$$f(\mathbf{a}) = \varphi(0), \quad f(\mathbf{b}) = \varphi(1), \quad f'_{\mathbf{b}-\mathbf{a}}(\mathbf{a} + t(\mathbf{b} - \mathbf{a})) = \varphi'(t)$$

$$\text{Lagrange } n = 1: \varphi(1) - \varphi(0) = \varphi'(\alpha)(1 - 0) = \varphi'(\alpha)$$

Poznámka. Bod $\mathbf{a} + \alpha(\mathbf{b} - \mathbf{a})$ leží uvnitř úsečky I .

Příklad. $f(x, y) = 1$ na $\{(x, y): y = x^2, x \neq 0\}$, jinak 0
 $f'_{\mathbf{h}}(0, 0) = 0$, f není spojitá v $(0, 0)$

lineární aproximace přírůstku: $f(a+h) - f(a) = k \cdot h + \omega(h)$

$$\frac{\omega(h)}{h} = \frac{f(a+h) - f(a) - kh}{h}$$

$$\lim_{h \rightarrow 0} \frac{\omega(h)}{h} = f'(a) - k \dots \text{nejlepší pro } k = f'(a)$$

nejlepší lineární aproximace $L(h) = f'(a)h$

$$\lim_{h \rightarrow 0} \frac{f(a+h) - f(a) - L(h)}{h} = 0$$

Definice. *(Totální) diferenciál funkce f v bodě $\mathbf{a}$ (vnitřní bod $D(f)$) je lineární zobrazení $L: \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$, pro které platí*

$$\lim_{\mathbf{h} \rightarrow \mathbf{0}} \frac{f(\mathbf{a} + \mathbf{h}) - f(\mathbf{a}) - L(\mathbf{h})}{\|\mathbf{h}\|} = 0.$$

Pokud existuje, říkáme, že f je *diferencovatelná* v bodě $\mathbf{a}$.

Poznámky. 1) Značení: $df(\mathbf{a})(\mathbf{h})$, $df(\mathbf{a})[\mathbf{h}]$, $df(\mathbf{a}, \mathbf{h})$.

2) $df(\mathbf{a})$ je lineární zobrazení:

$$df(\mathbf{a})(\mathbf{h}) = k_1 h_1 + \dots + k_n h_n$$

$$df(\mathbf{a}) = k_1 dx_1 + \dots + k_n dx_n = (k_1, \dots, k_n) \cdot d\mathbf{x}$$

Příklad. $f(x, y) = x^2 + y^2$, $df(1, 1)(h_1, h_2) = 2h_1 + 2h_2$.

Poznámky. 1) Je-li f lineární, pak $df(\mathbf{a}) = f$.

2) $n = 1$: $df(a)(h) = f'(a)h$, $df(a)$ s $f'(a)$ ztotožňujeme.

3) Pro vektorovou funkci $F = (f_1, \dots, f_n): \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^k$ je $dF = (df_1, \dots, df_n)$, tj.:

$$\lim_{\mathbf{h} \rightarrow \mathbf{0}} \frac{\|F(\mathbf{a} + \mathbf{h}) - F(\mathbf{a}) - dF(\mathbf{a})(\mathbf{h})\|}{\|\mathbf{h}\|} = 0.$$

Věty o derivacích

Věta. Má-li funkce f v bodě $\mathbf{a}$ totální diferenciál, pak má v $\mathbf{a}$ všechny směrové derivace a platí (pro každé $\mathbf{h} \in \mathbb{R}^n$)

$$f'_h(\mathbf{a}) = df(\mathbf{a})(\mathbf{h}) = \text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot \mathbf{h}.$$

Důkaz. 1) $\mathbf{h} = \mathbf{o}$: $f'_o(\mathbf{a}) = 0 = df(\mathbf{a})(\mathbf{o})$

$\mathbf{h} \neq \mathbf{o}$: $t \rightarrow 0 \iff t\mathbf{h} \rightarrow \mathbf{o}$:

$$\begin{aligned} f'_h(\mathbf{a}) - df(\mathbf{a})(\mathbf{h}) &= \lim_{t \rightarrow 0} \frac{f(\mathbf{a} + t\mathbf{h}) - f(\mathbf{a}) - t df(\mathbf{a})(\mathbf{h})}{t} \\ &= \lim_{t\mathbf{h} \rightarrow \mathbf{o}} \underbrace{\frac{f(\mathbf{a} + t\mathbf{h}) - f(\mathbf{a}) - df(\mathbf{a})(t\mathbf{h})}{\pm \|t\mathbf{h}\|}}_{\rightarrow 0} \cdot \|\mathbf{h}\| = 0 \end{aligned}$$

2) $(\mathbf{e}_1, \dots, \mathbf{e}_n)$ standardní ortonormální báze $\mathbb{R}^n$:

$$\begin{aligned} df(\mathbf{a})(\mathbf{h}) &= df(\mathbf{a})(h_1\mathbf{e}_1 + \dots + h_n\mathbf{e}_n) \\ &= h_1 df(\mathbf{a})(\mathbf{e}_1) + \dots + h_n df(\mathbf{a})(\mathbf{e}_n) \\ &\stackrel{1)}{=} h_1 f'_{\mathbf{e}_1}(\mathbf{a}) + \dots + h_n f'_{\mathbf{e}_n}(\mathbf{a}) \\ &= h_1 \frac{\partial f}{\partial x_1}(\mathbf{a}) + \dots + h_n \frac{\partial f}{\partial x_n}(\mathbf{a}) \\ &= \text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot \mathbf{h} \end{aligned}$$

Poznámka. Stručné zápisy:

$$\begin{aligned} df(\mathbf{a}) &= \text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot d\mathbf{x} \\ df &= d\mathbf{x} \cdot \text{grad } f \\ d &= d\mathbf{x} \cdot \text{grad} \end{aligned}$$

Poznámka. Je-li $A: \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^k$ lineární, pak existuje matice $\mathbf{A}$ typu (k, n) tak, že

$$A(\mathbf{x})^T = \mathbf{A} \cdot \mathbf{x}^T.$$

Diferenciál $df(\mathbf{a})$ má za matici $\text{grad } f(\mathbf{a})$.

$$df(\mathbf{a})(\mathbf{h})^{(T)} = \left(\frac{\partial f}{\partial x_1}(\mathbf{a}) \quad \dots \quad \frac{\partial f}{\partial x_n}(\mathbf{a}) \right) \cdot \begin{pmatrix} h_1 \\ \vdots \\ h_n \end{pmatrix}.$$

Pro vektorovou funkci $F: \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^k$, $F = (f_1, \dots, f_k)$ máme diferenciály po souřadnicích:

$$\begin{aligned} dF(\mathbf{a})(\mathbf{h}) &= (df_1(\mathbf{a})(\mathbf{h}), \dots, df_k(\mathbf{a})(\mathbf{h})) \\ dF(\mathbf{a})(\mathbf{h})^T &= \underbrace{\begin{pmatrix} \frac{\partial f_1}{\partial x_1}(\mathbf{a}) & \dots & \frac{\partial f_1}{\partial x_n}(\mathbf{a}) \\ \vdots & & \vdots \\ \frac{\partial f_k}{\partial x_1}(\mathbf{a}) & \dots & \frac{\partial f_k}{\partial x_n}(\mathbf{a}) \end{pmatrix}}_{\text{Jacobiho matice } F \text{ v } \mathbf{a}} \cdot \begin{pmatrix} h_1 \\ \vdots \\ h_n \end{pmatrix} \end{aligned}$$

Příklad. $F: \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}^2$, $F(x, y) = (x^2 + xy, 2x + 5y)$

$$dF(x, y) \sim \begin{pmatrix} 2x + y & x \\ 2 & 5 \end{pmatrix}$$

$$dF(1, 1)(h_1, h_2)^T = \begin{pmatrix} 3 & 1 \\ 2 & 5 \end{pmatrix} \cdot \begin{pmatrix} h_1 \\ h_2 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 3h_1 + h_2 \\ 2h_1 + 5h_2 \end{pmatrix}$$

$$dF(1, 1)(h_1, h_2) = (3h_1 + h_2, 2h_1 + 5h_2)$$

Věta. Má-li funkce v některém bodě diferenciál, pak je v tomto bodě spojitá.

Důkaz. $\|df(\mathbf{a})(\mathbf{h})\| = \|\text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot \mathbf{h}\| \leq \|\text{grad } f(\mathbf{a})\| \cdot \|\mathbf{h}\|$:

$$\begin{aligned} \lim_{\mathbf{h} \rightarrow \mathbf{o}} [f(\mathbf{a} + \mathbf{h}) - f(\mathbf{a})] &= \\ &= \lim_{\mathbf{h} \rightarrow \mathbf{o}} \left[\underbrace{\frac{f(\mathbf{a} + \mathbf{h}) - f(\mathbf{a}) - df(\mathbf{a})(\mathbf{h})}{\|\mathbf{h}\|}}_{\rightarrow 0} \cdot \|\mathbf{h}\| + \underbrace{df(\mathbf{a})(\mathbf{h})}_{\rightarrow 0} \right] = 0. \end{aligned}$$

Věta. Má-li funkce v některém vnitřním bodě svého definičního oboru spojitě parciální derivace (tj. spojitý gradient), pak má v tomto bodě diferenciál.

Důkaz. Ověříme, že $\text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot \mathbf{h}$ je diferenciál:

$$\begin{aligned} f(\mathbf{a} + \mathbf{h}) - f(\mathbf{a}) - \text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot \mathbf{h} &= \\ &= [f(a_1 + h_1, a_2 + h_2, \dots) - f(a_1, a_2 + h_2, \dots, a_n + h_n)] + \\ &\quad + [f(a_1, a_2 + h_2, \dots, a_n + h_n) - f(a_1, a_2, \dots, a_n + h_n)] + \dots \\ &\quad + [f(a_1, a_2, \dots, a_n + h_n) - f(a_1, a_2, \dots, a_n)] - \text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot \mathbf{h} \\ &= \frac{\partial f}{\partial x_1}(\mathbf{x}(\mathbf{h})) h_1 + \dots + \frac{\partial f}{\partial x_n}(\mathbf{x}(\mathbf{h})) h_n - \\ &\quad - \frac{\partial f}{\partial x_1}(\mathbf{a}) h_1 - \dots - \frac{\partial f}{\partial x_n}(\mathbf{a}) h_n \\ &= \|\mathbf{h}\| \sum_{i=1}^n \underbrace{\left[\frac{\partial f}{\partial x_i}(\mathbf{x}(\mathbf{h})) - \frac{\partial f}{\partial x_i}(\mathbf{a}) \right]}_{\rightarrow 0} \cdot \underbrace{\frac{h_i}{\|\mathbf{h}\|}}_{\in \langle -1, 1 \rangle} \end{aligned}$$

Důsledek. Jsou-li parciální derivace spojitě na otevřené množině, pak diferenciál existuje v každém bodě této množiny.

Poznámky.

1) Parciální derivace v okolí, spojitě v bodě $\Rightarrow$ diferenciál v bodě $\Rightarrow$ všechny směrové derivace v bodě.

2) Podmínka spojitosti parciálních derivací není nutná.

Příklad. $f: \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}$, $f(x, y) = (x^2 + y^2) \sin \frac{1}{x^2 + y^2}$ pro $(x, y) \neq (0, 0)$, $f(0, 0) = 0$

diferenciál $df(0, 0)(h_1, h_2) = 0$ existuje

limita $\frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = 2x \sin \frac{1}{x^2 + y^2} - \frac{2x}{x^2 + y^2} \cos \frac{1}{x^2 + y^2}$ neexistuje

Věta. Funkce, která má v oblasti $G \subset \mathbb{R}^n$ nulové všechny parciální derivace, je v této oblasti konstantní.

Důkaz. Zvolme $\mathbf{x}, \mathbf{y} \in G$, existuje čára $L \subset G$ z $\mathbf{x}$ do $\mathbf{y}$ složená z úseček, BÚNO z jedné, existuje $\mathbf{z} \in L$:

$$f(\mathbf{y}) - f(\mathbf{x}) = f'_{\mathbf{y}-\mathbf{x}}(\mathbf{z}) = \text{grad } f(\mathbf{z}) \cdot (\mathbf{y} - \mathbf{x}) = \mathbf{o} \cdot (\mathbf{y} - \mathbf{x}) = 0.$$

Důsledek. Funkce se stejnými parciálními derivacemi v oblasti se v této oblasti liší o konstantu.

Příklad. $f(x, y) = \arctg x + \arctg y$

$$g(x, y) = \arctg \frac{x+y}{1-xy}, \quad xy \neq 1$$

$$\text{grad } f(x, y) = \left(\frac{1}{1+x^2}, \frac{1}{1+y^2} \right) = \text{grad } g(x, y)$$

$$\arctg x + \arctg y = \arctg \frac{x+y}{1-xy} \quad \text{pro } xy < 1$$

$$\arctg x + \arctg y = \arctg \frac{x+y}{1-xy} + \pi \quad \text{pro } xy > 1, x > 0$$

$$\arctg x + \arctg y = \arctg \frac{x+y}{1-xy} - \pi \quad \text{pro } xy > 1, x < 0$$

Interpretace a aplikace

Směr největšího spádu

pro $\|\mathbf{h}\| = 1$ je (Schwarzova nerovnost):

$|f'_{\mathbf{h}}(\mathbf{a})| = |\text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot \mathbf{h}| \leq \|\text{grad } f(\mathbf{a})\| \cdot \|\mathbf{h}\| = \|\text{grad } f(\mathbf{a})\|$
 rovnost nastane, pokud jsou $\mathbf{h}$ a $\text{grad } f(\mathbf{a})$ lineárně závislé,
 tj. v případě $\text{grad } f(\mathbf{a}) \neq 0$ pro jednotkové vektory:

$$\mathbf{h}_{\max} = \frac{\text{grad } f(\mathbf{a})}{\|\text{grad } f(\mathbf{a})\|}, \quad \mathbf{h}_{\min} = -\mathbf{h}_{\max}.$$

Tečná nadrovina a normála grafu

tečná nadrovina (lineární aproximace) v $[\mathbf{a}, f(\mathbf{a})]$:

$$y = f(\mathbf{a}) + \text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot (\mathbf{x} - \mathbf{a})$$

$$\text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot \mathbf{x} - y = \text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot \mathbf{a} - f(\mathbf{a})$$

$$(\text{grad } f(\mathbf{a}), -1) \cdot (\mathbf{x}, y) = (\text{grad } f(\mathbf{a}), -1) \cdot (\mathbf{a}, f(\mathbf{a}))$$

$(\text{grad } f(\mathbf{a}), -1)$ je normálový vektor

Lineární aproximace

$$f(\mathbf{x}) \approx f(\mathbf{a}) + df(\mathbf{a})(\mathbf{x} - \mathbf{a}) = f(\mathbf{a}) + \text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot (\mathbf{x} - \mathbf{a})$$

Příklad. Aproximujte $f(x, y) = \arctg \frac{x+y}{1-xy}$ v okolí $(0, 0)$.

$$\text{grad } f(x, y) = \left(\frac{1}{1+x^2}, \frac{1}{1+y^2} \right), \quad \text{grad } f(0, 0) = (1, 1)$$

$$f(x, y) \approx f(0, 0) + (1, 1) \cdot (x, y) = x + y$$

Derivace vyšších řádů

Parciální derivace vyšších řádů:

$$\mathbf{x} \mapsto \frac{\partial f}{\partial x_i}(\mathbf{x})$$

$$\mathbf{x} \mapsto \frac{\partial}{\partial x_j} \frac{\partial f}{\partial x_i}(\mathbf{x}) = \frac{\partial}{\partial x_j} \frac{\partial f}{\partial x_i}(\mathbf{x}) = \frac{\partial^2 f}{\partial x_j \partial x_i}(\mathbf{x})$$

$$\frac{\partial^3 f}{\partial x \partial x \partial y}(\mathbf{x}) = \frac{\partial^3 f}{\partial x^2 \partial y}(\mathbf{x})$$

$$\frac{\partial^k f}{\partial x_{i_k} \dots \partial x_{i_1}}(\mathbf{x}) \dots \text{řádu } k$$

smíšená: alespoň 2 proměnné různé

Poznámka. Pořadí derivování nelze vždy zaměnit.

Příklad.

$$f(x, y) = \frac{xy(x^2 - y^2)}{x^2 + y^2} \quad \text{pro } (x, y) \neq (0, 0), \quad f(0, 0) = 0$$

$$\frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = \frac{y(x^4 + 4x^2y^2 - y^4)}{(x^2 + y^2)^2} \quad \text{pro } (x, y) \neq (0, 0)$$

$$\frac{\partial f}{\partial x}(0, 0) = 0$$

$$\frac{\partial f}{\partial y}(x, y) = \frac{x(x^4 - 4x^2y^2 - y^4)}{(x^2 + y^2)^2} \quad \text{pro } (x, y) \neq (0, 0)$$

$$\frac{\partial f}{\partial y}(0, 0) = 0$$

$$\frac{\partial^2 f}{\partial x \partial x}(0, 0) = \lim_{x \rightarrow 0} \frac{1}{x} \left(\frac{\partial f}{\partial x}(0, y) - \frac{\partial f}{\partial x}(0, 0) \right) = -1$$

$$\frac{\partial^2 f}{\partial x \partial y}(0, 0) = \lim_{y \rightarrow 0} \frac{1}{y} \left(\frac{\partial f}{\partial y}(x, 0) - \frac{\partial f}{\partial y}(0, 0) \right) = 1$$

Věta. Je-li $\frac{\partial^2 f}{\partial x_j \partial x_i}$ spojitá na otevřené množině G , pak na G platí

$$\frac{\partial^2 f}{\partial x_i \partial x_j} = \frac{\partial^2 f}{\partial x_j \partial x_i}.$$

Věta. Existují-li $\frac{\partial^2 f}{\partial x_j \partial x_i}$, $\frac{\partial^2 f}{\partial x_i \partial x_j}$ v okolí bodu $\mathbf{a}$ a jsou-li spojitě v $\mathbf{a}$, pak jsou v tomto bodě stejné.

Příklad. $f(x, y) = e^{xy^2}$

$$\frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = y^2 e^{xy^2}, \quad \frac{\partial f}{\partial y}(x, y) = 2xy e^{xy^2}$$

$$\frac{\partial^2 f}{\partial y \partial x}(x, y) = 2ye^{xy^2} + 2xy^3 e^{xy^2} = \frac{\partial^2 f}{\partial x \partial y}(x, y)$$

Definice. Necht $G \subset \mathbb{R}^n$ je otevřená, $k \in \mathbb{N}$. Funkce $f: G \rightarrow \mathbb{R}^n$ se nazývá třídy C^k na G ($f \in C^k(G)$), jestliže všechny parciální derivace řádu k jsou na G spojitě.

Poznámky.

1) $C^0 \dots$ spojitě funkce

2) $C^0 \supset C^1 \supset C^2 \supset \dots$

3) $\bigcap_{k=1}^{\infty} C^k = C^{\infty}$

Důsledek. Je-li $f \in C^k(G)$, pak parciální derivace do řádu k na G nezávisí na pořadí derivování.

$$df(\mathbf{a})(\mathbf{h}) = \text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot \mathbf{h} = (\mathbf{h} \cdot \text{grad})f(\mathbf{a})$$

$$d \rightarrow \mathbf{h} \cdot \text{grad} = \sum_{i=1}^n h_i \frac{\partial}{\partial x_i}$$

$$d^2 \rightarrow (\mathbf{h} \cdot \text{grad})^2 = \sum_{i,j=1}^n h_i h_j \frac{\partial^2}{\partial x_i \partial x_j}$$

$$d^3 \rightarrow (\mathbf{h} \cdot \text{grad})^3 = \sum_{i,j,k=1}^n h_i h_j h_k \frac{\partial^3}{\partial x_i \partial x_j \partial x_k}$$

...

Poznámky.

1) Pro $n = 1$ je $d^k f(a)(h) = f^{(k)}(a) h^k$.

2) Pro $f(x, y)$ se spojitými parciálními derivacemi:

$$d^2 \rightarrow h_1^2 \frac{\partial^2}{\partial x^2} + 2h_1 h_2 \frac{\partial^2}{\partial x \partial y} + h_2^2 \frac{\partial^2}{\partial y^2}$$

$$d^3 \rightarrow h_1^3 \frac{\partial^3}{\partial x^3} + 3h_1^2 h_2 \frac{\partial^3}{\partial x^2 \partial y} + 3h_1 h_2^2 \frac{\partial^3}{\partial x \partial y^2} + h_2^3 \frac{\partial^3}{\partial y^3}$$

...

3)

$$d^2 \rightarrow (h_1, \dots, h_n) \cdot \underbrace{\begin{pmatrix} \frac{\partial^2}{\partial x_1^2} & \dots & \frac{\partial^2}{\partial x_1 \partial x_n} \\ \vdots & & \vdots \\ \frac{\partial^2}{\partial x_n \partial x_1} & \dots & \frac{\partial^2}{\partial x_n^2} \end{pmatrix}}_{\text{Hessova matice}} \cdot \begin{pmatrix} h_1 \\ \vdots \\ h_n \end{pmatrix}$$

Příklad. Pro $f(x, y) = x^y = e^{y \ln x}$, $D(f) = (0, \infty) \times \mathbb{R}$ je $d^2 f(1, 2)(h_1, h_2) = 2h_1^2 + 2h_1 h_2$.

Taylorův polynom

$$f(a+h) = f(a) + f'(a)h + \frac{f''(a)}{2!}h^2 + \dots + \frac{f^{(k)}(a)}{k!}h^k + \frac{f^{(k+1)}(a+\alpha h)}{(k+1)!}h^{k+1}$$

Věta (o Taylorově polynomu). Je-li funkce f třídy C^{k+1} na otevřené množině $G \subset \mathbb{R}^n$ obsahující úsečku s krajními body $\mathbf{a}, \mathbf{a} + \mathbf{h}$, pak existuje $\alpha \in (0, 1)$ tak, že platí

$$f(\mathbf{a} + \mathbf{h}) = f(\mathbf{a}) + d f(\mathbf{a})(\mathbf{h}) + \frac{d^2 f(\mathbf{a})(\mathbf{h})}{2!} + \dots + \frac{d^{(k)} f(\mathbf{a})(\mathbf{h})}{k!} + \frac{d^{(k+1)} f(\mathbf{a} + \alpha \mathbf{h})(\mathbf{h})}{(k+1)!}.$$

Poznámky.

1) $\mathbf{h} \rightarrow \mathbf{x} - \mathbf{a}$ (Taylorův polynom).

2) Pro $k = 0$ dostáváme Lagrangeovu větu:

$$f(\mathbf{a} + \mathbf{h}) = f(\mathbf{a}) + \mathbf{h} \cdot \text{grad } f(\mathbf{a} + \alpha \mathbf{h}) = f'_{\mathbf{h}}(\mathbf{a} + \alpha \mathbf{h}).$$

Příklad. Pomocí Taylorova polynomu odhadněte $1,05^{3,02}$.

$$f(x, y) = x^y, \mathbf{a} = (1, 3), \mathbf{h} = (0,05; 0,02),$$

$$(\mathbf{h} \cdot \text{grad})f = h_1 \frac{\partial f}{\partial x} + h_2 \frac{\partial f}{\partial y} = h_1 y x^{y-1} + h_2 x^y \ln x = 3h_1,$$

$$\begin{aligned} (\mathbf{h} \cdot \text{grad})^2 f &= h_1^2 \frac{\partial^2 f}{\partial x^2} + 2h_1 h_2 \frac{\partial^2 f}{\partial x \partial y} + h_2^2 \frac{\partial^2 f}{\partial y^2} = \\ &= h_1^2 y(y-1)x^{y-2} + 2h_1 h_2 x^{y-1}(1+y \ln x) + h_2^2 x^y \ln^2 x = \\ &= 6h_1^2 + 2h_1 h_2, \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} f(\mathbf{a} + \mathbf{h}) &\approx f(\mathbf{a}) + (\mathbf{h} \cdot \text{grad})f(\mathbf{a}) + \frac{1}{2}(\mathbf{h} \cdot \text{grad})^2 f(\mathbf{a}) = \\ &= 1 + 3h_1 + 3h_1^2 + h_1 h_2 = 1,1585 \quad (1,05^{3,02} = 1,1587\dots) \end{aligned}$$

Derivace složené funkce

$$n = 1: \mathbb{R} \xrightarrow{f} \mathbb{R} \xrightarrow{g} \mathbb{R}, (g \circ f)'(a) = g'(f(a)) \cdot f'(a)$$

Věta. Necht' $G \subset \mathbb{R}^n, H \subset \mathbb{R}^k$ jsou otevřené množiny, $F: G \rightarrow H$ má diferenciál v bodě $\mathbf{a} \in G, g: H \rightarrow \mathbb{R}$ má diferenciál v bodě $\mathbf{b} = F(\mathbf{a})$. Pak funkce $(g \circ F)$ má v bodě $\mathbf{a}$ diferenciál a platí

$$d(g \circ F)(\mathbf{a}) = dg(\mathbf{b}) \circ dF(\mathbf{a}).$$

Poznámky.

1) Složení lineárních zobrazení je lineární.

2) Matice složeného zobrazení je součinem matic ($F = (f_1, \dots, f_k)$):

$$dg(\mathbf{b}) \sim \text{grad } g(\mathbf{b})$$

$$dF(\mathbf{a}) \sim \begin{pmatrix} \frac{\partial f_1}{\partial x_1}(\mathbf{a}) & \dots & \frac{\partial f_1}{\partial x_n}(\mathbf{a}) \\ \vdots & & \vdots \\ \frac{\partial f_k}{\partial x_1}(\mathbf{a}) & \dots & \frac{\partial f_k}{\partial x_n}(\mathbf{a}) \end{pmatrix}$$

$$\begin{aligned} d(g \circ f)(\mathbf{a}) &\sim \text{grad } g(\mathbf{b}) \cdot \begin{pmatrix} \frac{\partial f_1}{\partial x_1}(\mathbf{a}) & \dots & \frac{\partial f_1}{\partial x_n}(\mathbf{a}) \\ \vdots & & \vdots \\ \frac{\partial f_k}{\partial x_1}(\mathbf{a}) & \dots & \frac{\partial f_k}{\partial x_n}(\mathbf{a}) \end{pmatrix} \\ &= (\text{grad } g(\mathbf{b}) \frac{\partial f}{\partial x_1}(\mathbf{a}), \dots, \text{grad } g(\mathbf{b}) \frac{\partial f}{\partial x_n}(\mathbf{a})). \end{aligned}$$

3) Lze i pro vektorovou funkci g .

4) Pro $n = k = 1$ dostaneme násobení čísel (derivací).

Příklad. Určete diferenciál $f(x, y) = g(e^{xy}, e^{-xy}), g \in C^1$. Pro $(e^{xy}, e^{-xy}) = (u, v) = (f_1(x, y), f_2(x, y)) = F(x, y)$ je $f = g \circ F$

$$dg(x, y) \sim \left(\frac{\partial g}{\partial u}, \frac{\partial g}{\partial v} \right)$$

$$dF(x, y) \sim \begin{pmatrix} \frac{\partial f_1}{\partial x} & \frac{\partial f_1}{\partial y} \\ \frac{\partial f_2}{\partial x} & \frac{\partial f_2}{\partial y} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} y e^{xy} & x e^{xy} \\ -y e^{-xy} & -x e^{-xy} \end{pmatrix}$$

$$df(x, y) \sim (y e^{xy} \frac{\partial g}{\partial u} - y e^{-xy} \frac{\partial g}{\partial v}, x e^{xy} \frac{\partial g}{\partial u} - x e^{-xy} \frac{\partial g}{\partial v})$$

Věta. Necht' $G \subset \mathbb{R}^n, H \subset \mathbb{R}^k$ jsou otevřené množiny, $F: G \rightarrow H$ má v bodě $\mathbf{a} \in G$ derivaci ve směru $\mathbf{h} \in \mathbb{R}^n, g: H \rightarrow \mathbb{R}$ má v bodě $\mathbf{b} = F(\mathbf{a})$ diferenciál. Pak funkce $(g \circ F)$ má v bodě $\mathbf{a}$ derivaci ve směru $\mathbf{h}$ a platí

$$(g \circ F)'_{\mathbf{h}}(\mathbf{a}) = dg(\mathbf{b})(F'_{\mathbf{h}}(\mathbf{a})).$$

Důkaz (pokud F má diferenciál).

$$\begin{aligned} (g \circ F)'_{\mathbf{h}}(\mathbf{a}) &= d(g \circ F)(\mathbf{a})(\mathbf{h}) = (dg(\mathbf{b}) \circ dF(\mathbf{a}))(\mathbf{h}) \\ &= dg(\mathbf{b})(dF(\mathbf{a})(\mathbf{h})) = dg(\mathbf{b})(F'_{\mathbf{h}}(\mathbf{a})) \end{aligned}$$

Pro parciální derivace dostáváme tzv. řetězové pravidlo (značíme $F(\mathbf{x}) = \mathbf{y}, g(y_1, \dots, y_k)$):

$$\begin{aligned} \frac{\partial (g \circ F)}{\partial x_i}(\mathbf{a}) &= \text{grad } g(\mathbf{b}) \cdot \frac{\partial F}{\partial x_i} \\ &= \left(\frac{\partial g}{\partial y_1}(\mathbf{b}), \dots, \frac{\partial g}{\partial y_k}(\mathbf{b}) \right) \cdot \left(\frac{\partial f_1}{\partial x_i}(\mathbf{a}), \dots, \frac{\partial f_k}{\partial x_i}(\mathbf{a}) \right) \\ &= \frac{\partial g}{\partial y_1}(\mathbf{b}) \frac{\partial f_1}{\partial x_i}(\mathbf{a}) + \dots + \frac{\partial g}{\partial y_k}(\mathbf{b}) \frac{\partial f_k}{\partial x_i}(\mathbf{a}). \end{aligned}$$

Někdy vypuštíme argumenty (uvažujeme $\mathbf{x}, \mathbf{y}$)

$$\frac{\partial (g \circ F)}{\partial x_i} = \frac{\partial g}{\partial y_1} \cdot \frac{\partial f_1}{\partial x_i} + \dots + \frac{\partial g}{\partial y_k} \cdot \frac{\partial f_k}{\partial x_i}.$$

Někdy se nerozlišuje f_i od y_i ($f = g \circ F$):

$$\frac{\partial f}{\partial x_i} = \frac{\partial g}{\partial y_1} \cdot \frac{\partial y_1}{\partial x_i} + \dots + \frac{\partial g}{\partial y_k} \cdot \frac{\partial y_k}{\partial x_i}.$$

(Někdy se nerozlišuje ani g od f .)

Příklad. Určete parciální derivace $f(x, y) = g(e^{xy}, e^{-xy})$. Označme $(e^{xy}, e^{-xy}) = (u, v)$:

$$\begin{aligned} \frac{\partial f}{\partial x} &= \frac{\partial g}{\partial u} \cdot \frac{\partial u}{\partial x} + \frac{\partial g}{\partial v} \cdot \frac{\partial v}{\partial x} = y e^{xy} \frac{\partial g}{\partial u} - y e^{-xy} \frac{\partial g}{\partial v}, \\ \frac{\partial f}{\partial y} &= \frac{\partial g}{\partial u} \cdot \frac{\partial u}{\partial y} + \frac{\partial g}{\partial v} \cdot \frac{\partial v}{\partial y} = x e^{xy} \frac{\partial g}{\partial u} - x e^{-xy} \frac{\partial g}{\partial v}. \end{aligned}$$

Příklad. Pro $f(x, y, z) = x g(\frac{y}{x}, \frac{z}{x}), g \in C^1$ je $x \frac{\partial f}{\partial x} + y \frac{\partial f}{\partial y} + z \frac{\partial f}{\partial z} = f$.

Transformace diferenciálních výrazů

$$f(x, y) \rightarrow g(u, v): x, y, \frac{\partial f}{\partial x}, \frac{\partial f}{\partial y} \rightarrow u, v, \frac{\partial g}{\partial u}, \frac{\partial g}{\partial v}$$

I. Nové proměnné pomocí starých

$$f(x, y), \quad u = u(x, y), \quad v = v(x, y)$$

Použijeme větu o derivaci složené funkce pro $f(x, y) = g(u(x, y), v(x, y))$, spočteme staré proměnné:

$$\begin{aligned} \frac{\partial f}{\partial x} &= \frac{\partial g}{\partial u} \cdot \frac{\partial u}{\partial x} + \frac{\partial g}{\partial v} \cdot \frac{\partial v}{\partial x} \\ \frac{\partial f}{\partial y} &= \frac{\partial g}{\partial u} \cdot \frac{\partial u}{\partial y} + \frac{\partial g}{\partial v} \cdot \frac{\partial v}{\partial y} \\ x &= x(u, v) \\ y &= y(u, v) \end{aligned}$$

Příklad. $x \frac{\partial f}{\partial x} - y \frac{\partial f}{\partial y}$, $u = \frac{x}{y}$, $v = y$:

$$\begin{aligned} \frac{\partial f}{\partial x} &= \frac{\partial g}{\partial u} \cdot \frac{1}{y} + \frac{\partial g}{\partial v} \cdot 0 \\ \frac{\partial f}{\partial y} &= \frac{\partial g}{\partial u} \cdot \frac{-x}{y^2} + \frac{\partial g}{\partial v} \cdot 1 \end{aligned}$$

$x = uv$, $y = v$:

$$x \frac{\partial f}{\partial x} - y \frac{\partial f}{\partial y} = \frac{2x}{y} \cdot \frac{\partial g}{\partial u} - y \frac{\partial g}{\partial v} = 2u \frac{\partial g}{\partial u} - v \frac{\partial g}{\partial v}$$

II. Staré proměnné pomocí nových

$$f(x, y), \quad x = x(u, v), \quad y = y(u, v)$$

1. Přepočítáme $u = u(x, y)$, $v = v(x, y)$ a použijeme I.

Příklad. $x \frac{\partial f}{\partial x} - y \frac{\partial f}{\partial y}$, $x = uv$, $y = v$: $u = \frac{x}{y}$, $v = y$

2. Použijeme větu o derivaci složené funkce pro $g(u, v) = f(x(u, v), y(u, v))$, spočítáme parciální derivace f :

$$\begin{aligned} \frac{\partial g}{\partial u} &= \frac{\partial f}{\partial x} \cdot \frac{\partial x}{\partial u} + \frac{\partial f}{\partial y} \cdot \frac{\partial y}{\partial u} & \frac{\partial f}{\partial x} &= \dots \\ \frac{\partial g}{\partial v} &= \frac{\partial f}{\partial x} \cdot \frac{\partial x}{\partial v} + \frac{\partial f}{\partial y} \cdot \frac{\partial y}{\partial v} & \frac{\partial f}{\partial y} &= \dots \end{aligned}$$

Příklad. $x \frac{\partial f}{\partial x} - y \frac{\partial f}{\partial y}$, $x = uv$, $y = v$:

$$\begin{aligned} \frac{\partial g}{\partial u} &= \frac{\partial f}{\partial x} \cdot v + \frac{\partial f}{\partial y} \cdot 0 & \frac{\partial f}{\partial x} &= \frac{1}{v} \cdot \frac{\partial g}{\partial u} \\ \frac{\partial g}{\partial v} &= \frac{\partial f}{\partial x} \cdot u + \frac{\partial f}{\partial y} \cdot 1 & \frac{\partial f}{\partial y} &= \frac{\partial g}{\partial v} - \frac{u}{v} \cdot \frac{\partial g}{\partial u} \end{aligned}$$

3. Použijeme větu o derivaci složené funkce pro f , parciální derivace nových proměnných podle starých spočítáme z derivací transformačních rovnic.

Příklad. $x \frac{\partial f}{\partial x} - y \frac{\partial f}{\partial y}$, $x = uv$, $y = v$
derivacemi transformačních rovnic dostaneme:

$$\begin{aligned} 1 &= \frac{\partial u}{\partial x} \cdot v + u \cdot \frac{\partial v}{\partial x} & 0 &= \frac{\partial u}{\partial y} \cdot v + u \cdot \frac{\partial v}{\partial y} \\ 0 &= \frac{\partial u}{\partial x} & 1 &= \frac{\partial v}{\partial y} \\ \frac{\partial u}{\partial x} &= \frac{1}{v}, \quad \frac{\partial v}{\partial x} = 0 & \frac{\partial u}{\partial y} &= -\frac{u}{v}, \quad \frac{\partial v}{\partial y} = 1 \end{aligned}$$

Věta. Jacobiho matice inverzních vektorových funkcí jsou k sobě inverzní. (Pro regulární, tj. s nenulovým determinan-tem Jacobiho matice.)

$$\begin{aligned} \left(\frac{\partial f}{\partial x}, \frac{\partial f}{\partial y} \right) &= \left(\frac{\partial g}{\partial u}, \frac{\partial g}{\partial v} \right) \cdot \begin{pmatrix} \frac{\partial u}{\partial x} & \frac{\partial u}{\partial y} \\ \frac{\partial v}{\partial x} & \frac{\partial v}{\partial y} \end{pmatrix} \\ \left(\frac{\partial g}{\partial u}, \frac{\partial g}{\partial v} \right) &= \left(\frac{\partial f}{\partial x}, \frac{\partial f}{\partial y} \right) \cdot \begin{pmatrix} \frac{\partial x}{\partial u} & \frac{\partial x}{\partial v} \\ \frac{\partial y}{\partial u} & \frac{\partial y}{\partial v} \end{pmatrix} \end{aligned}$$

Poznámka. Je to zobecnění věty o derivaci inverzní funkce jedné proměnné.

4. Použijeme větu o derivaci složené funkce pro f , parciální derivace nových proměnných podle starých spočítáme invertováním Jacobiho matice inverzní transformace.

Příklad. $x \frac{\partial f}{\partial x} - y \frac{\partial f}{\partial y}$, $x = uv$, $y = v$

$$\begin{pmatrix} \frac{\partial u}{\partial x} & \frac{\partial u}{\partial y} \\ \frac{\partial v}{\partial x} & \frac{\partial v}{\partial y} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \frac{\partial x}{\partial u} & \frac{\partial x}{\partial v} \\ \frac{\partial y}{\partial u} & \frac{\partial y}{\partial v} \end{pmatrix}^{-1} = \begin{pmatrix} v & u \\ 0 & 1 \end{pmatrix}^{-1} = \begin{pmatrix} \frac{1}{v} & 0 \\ -\frac{u}{v} & 1 \end{pmatrix}$$

Příklad. $\sqrt{1-x^2} \frac{\partial^2 f}{\partial x \partial y} + \frac{\partial f}{\partial y} = 0$, $x = \sin u$, $y = v$:

$$\begin{aligned} \begin{pmatrix} \frac{\partial u}{\partial x} & \frac{\partial u}{\partial y} \\ \frac{\partial v}{\partial x} & \frac{\partial v}{\partial y} \end{pmatrix} &= \begin{pmatrix} \cos u & 0 \\ 0 & 1 \end{pmatrix}^{-1} = \begin{pmatrix} \frac{1}{\cos u} & 0 \\ 0 & 1 \end{pmatrix} \\ \frac{\partial f}{\partial y} &= \frac{\partial g}{\partial v} \\ \frac{\partial^2 f}{\partial x \partial y} &= \frac{\partial}{\partial x} \left(\frac{\partial f}{\partial y} \right) = \frac{\partial}{\partial x} \left(\frac{\partial g}{\partial v} \right) \\ &= \frac{\partial}{\partial u} \left(\frac{\partial g}{\partial v} \right) \cdot \frac{\partial u}{\partial x} + \frac{\partial}{\partial v} \left(\frac{\partial g}{\partial v} \right) \cdot \frac{\partial v}{\partial x} = \frac{\partial^2 g}{\partial u \partial v} \cdot \frac{1}{\cos u} \\ \frac{\partial^2 g}{\partial u \partial v} + \frac{\partial g}{\partial v} &= 0 \\ \frac{\partial}{\partial v} \left(\frac{\partial g}{\partial u} + g \right) &= 0 \\ \frac{\partial g}{\partial u} + g &= \varphi(u) \\ g(u, v) &= c_1(v) e^{-u} + c_2(u) \\ f(x, y) &= c_1(y) e^{\arcsin x} + \bar{c}_2(x) \end{aligned}$$

Příklad. $\Delta f = \frac{\partial^2 f}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 f}{\partial y^2}$, $x = r \cos \varphi$, $y = r \sin \varphi$

$$\begin{aligned} \begin{pmatrix} \frac{\partial r}{\partial x} & \frac{\partial r}{\partial y} \\ \frac{\partial \varphi}{\partial x} & \frac{\partial \varphi}{\partial y} \end{pmatrix} &= \begin{pmatrix} \cos \varphi & -r \sin \varphi \\ \sin \varphi & r \cos \varphi \end{pmatrix}^{-1} = \begin{pmatrix} \cos \varphi & \sin \varphi \\ -\frac{\sin \varphi}{r} & \frac{\cos \varphi}{r} \end{pmatrix} \\ \frac{\partial f}{\partial x} &= \frac{\partial g}{\partial r} \cdot \cos \varphi - \frac{\partial g}{\partial \varphi} \cdot \frac{\sin \varphi}{r} \\ \frac{\partial^2 f}{\partial x^2} &= \frac{\partial}{\partial x} \left(\frac{\partial f}{\partial x} \right) = \frac{\partial}{\partial r} \left(\frac{\partial f}{\partial x} \right) \cdot \frac{\partial r}{\partial x} + \frac{\partial}{\partial \varphi} \left(\frac{\partial f}{\partial x} \right) \cdot \frac{\partial \varphi}{\partial x} \\ &= \left(\frac{\partial^2 g}{\partial r^2} \cos \varphi - \frac{\partial^2 g}{\partial \varphi \partial r} \frac{\sin \varphi}{r} + \frac{\partial g}{\partial \varphi} \frac{\sin \varphi}{r^2} \right) \cos \varphi \\ &\quad - \left(\frac{\partial^2 g}{\partial \varphi \partial r} \cos \varphi - \frac{\partial g}{\partial r} \sin \varphi - \frac{\partial^2 g}{\partial \varphi^2} \frac{\sin \varphi}{r} - \frac{\partial g}{\partial \varphi} \frac{\cos \varphi}{r} \right) \cdot \frac{\sin \varphi}{r} \\ \Delta f &= \frac{\partial^2 g}{\partial r^2} + \frac{1}{r^2} \frac{\partial^2 g}{\partial \varphi^2} + \frac{1}{r} \frac{\partial g}{\partial r} \end{aligned}$$

Lokální extrémů funkcí více proměnných

f má v $\mathbf{a}$

lokální minimum: $f(\mathbf{x}) \geq f(\mathbf{a})$ na některém $P(\mathbf{a})$

lokální maximum: $f(\mathbf{x}) \leq f(\mathbf{a})$ na některém $P(\mathbf{a})$

lokální extrém: lokální minimum nebo lokální maximum

ostrý lokální extrém (maximum, minimum): ostrá nerovnost

Příklady.

1) $f(x, y) = \sqrt{x^2 + y^2}$ má v $(0, 0)$ ostré lokální minimum.

2) $f(x, y) = x^2 y^2$ má v $(0, 0)$ lokální minimum (neostré).

3) $f(x, y) = xy$ nemá v $(0, 0)$ lokální extrém.

Poznámka. Funkce f má v $\mathbf{a}$ (ostré) lokální minimum právě tehdy, když funkce $-f$ má v $\mathbf{a}$ (ostré) lokální maximum.

Věta. Necht' f má v $\mathbf{a}$ lokální extrém, $\mathbf{h} \in \mathbb{R}^n$. Pak $f'_\mathbf{h}(\mathbf{a})$ je buď nulová nebo neexistuje.

Důkaz. $\varphi(t) = f(\mathbf{a} + t\mathbf{h})$

f má v $\mathbf{a}$ lokální extrém ... φ má v 0 lokální extrém

$f'_\mathbf{h}(\mathbf{a})$ existuje ... $\varphi'(0) = f'_\mathbf{h}(\mathbf{a})$ existuje, je nulová

Definice. Bod $\mathbf{a}$ nazýváme *stacionárním bodem* funkce f , jestliže všechny parciální derivace f jsou v $\mathbf{a}$ nulové.

druhý diferenciál: $d^2f(\mathbf{a})(\mathbf{h}) = \sum_{i,j=1}^n \frac{\partial^2 f}{\partial x_i \partial x_j}(\mathbf{a}) h_i h_j$

Definice. Řekneme, že $d^2f(\mathbf{a})$ je

pozitivně definitní, pokud $d^2f(\mathbf{a})(\mathbf{h}) > 0$ pro každý $\mathbf{h} \neq 0$;

negativně definitní, pokud $d^2f(\mathbf{a})(\mathbf{h}) < 0$ pro každý $\mathbf{h} \neq 0$;

indefinitní, pokud existují $\mathbf{h}, \mathbf{k}$ tak, že $d^2f(\mathbf{a})(\mathbf{h}) < 0 < d^2f(\mathbf{a})(\mathbf{k})$.

Příklady. (v $\mathbb{R}^3$)

1) $h_1^2 + 2h_2^2 + 5h_3^2$ je pozitivně definitní

2) $-2h_1^2 - h_2^2 - 4h_3^2$ je negativně definitní

3) $h_1^2 + 2h_2^2 - h_3^2$ je indefinitní: $(1, 1, 0) \mapsto 3, (0, 0, 1) \mapsto -1$

4) $h_1^2 + h_2^2 \geq 0$ není nic z výše uvedeného: $(0, 0, 1) \mapsto 0$ (pozitivně semidefinitní)

Věta. Necht' f je třídy C^2 na otevřené množině G , $\mathbf{a} \in G$ je stacionární bod f . Pak platí:

(1) Je-li $d^2f(\mathbf{a})$ pozitivně definitní, pak f má v $\mathbf{a}$ ostré lokální minimum.

(2) Je-li $d^2f(\mathbf{a})$ negativně definitní, pak f má v $\mathbf{a}$ ostré lokální maximum.

(3) Je-li $d^2f(\mathbf{a})$ indefinitní, pak f nemá v $\mathbf{a}$ lokální extrém.

Důkaz (náznak). podle Taylorovy věty existuje $t \in (0, 1)$:

$$f(\mathbf{a} + \mathbf{h}) = f(\mathbf{a}) + df(\mathbf{a})(\mathbf{h}) + \frac{1}{2} d^2f(\mathbf{a} + t\mathbf{h})(\mathbf{h}) =$$

$$= f(\mathbf{a}) + \frac{1}{2} d^2f(\mathbf{a} + t\mathbf{h})(\mathbf{h})$$

1) spojitě 2. derivace ... spojitý 2. diferenciál ... pozitivně definitní v okolí $U(\mathbf{a})$ ... pro $\mathbf{a} + \mathbf{h} \in P(\mathbf{a})$ je $f(\mathbf{a} + \mathbf{h}) > f(\mathbf{a})$

2) podobně

3) $d^2f(\mathbf{a})(\mathbf{h}) < 0 < d^2f(\mathbf{a})(\mathbf{k})$, ve směru $\mathbf{h}$ je ostré lokální maximum, ve směru $\mathbf{k}$ ostré lokální minimum ... není lokální extrém

Poznámka. V $\mathbb{R}$ je $d^2f(a)(h) = f''(a)h^2$, definitnost je určena znaménkem.

Příklady. $d^2f(0, 0)$ je nulový:

1) $f(x, y) = x^2 y^2$ má v $(0, 0)$ (neostré) lokální minimum.

2) $f(x, y) = x^3 + y^3$ nemá v $(0, 0)$ lokální extrém.

2) $f(x, y) = x^4 + y^4$ má v $(0, 0)$ ostré lokální minimum.

Příklad. Určete lokální extrémů $f(x, y) = 3x^2 - 6xy - 2y^3$.

$f \in C^2(\mathbb{R}^2)$, lokální extrémů jsou ve stacionárních bodech

$$\frac{\partial f}{\partial x} = 6x - 6y = 0, \quad \frac{\partial f}{\partial y} = -6x - 6y^2 = 0$$

stacionární body: $(0, 0), (-1, -1)$

$$d^2f(x, y)(h_1, h_2) = 6h_1^2 - 12h_1h_2 - 12yh_2^2$$

$d^2f(0, 0)(h_1, h_2) = 6h_1^2 - 12h_1h_2 = 6[(h_1 - h_2)^2 - h_2^2]$ je indefinitní

$$d^2f(-1, -1)(h_1, h_2) = 6h_1^2 - 12h_1h_2 + 12h_2^2 = 6[(h_1 - h_2)^2 + h_2^2]$$
 je pozitivně definitní

Funkce f má ostré lokální minimum $f(-1, -1) = -1$.

Hessova matice funkce f v bodě $\mathbf{a}$:

$$\begin{pmatrix} \frac{\partial^2 f}{\partial x_1^2}(\mathbf{a}) & \cdots & \frac{\partial^2 f}{\partial x_1 \partial x_n}(\mathbf{a}) \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ \frac{\partial^2 f}{\partial x_n \partial x_1}(\mathbf{a}) & \cdots & \frac{\partial^2 f}{\partial x_n^2}(\mathbf{a}) \end{pmatrix}$$

Označme

$$D_k = \det \begin{pmatrix} \frac{\partial^2 f}{\partial x_1^2}(\mathbf{a}) & \cdots & \frac{\partial^2 f}{\partial x_1 \partial x_k}(\mathbf{a}) \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ \frac{\partial^2 f}{\partial x_k \partial x_1}(\mathbf{a}) & \cdots & \frac{\partial^2 f}{\partial x_k^2}(\mathbf{a}) \end{pmatrix}$$

Věta (Sylvestrovovo kritérium). Necht' f je třídy C^2 .

1) $d^2f(\mathbf{a})$ je pozitivně definitní právě když $D_k > 0$ pro všechna $k = 1, \dots, n$.

2) $d^2f(\mathbf{a})$ je negativně definitní právě když $(-1)^k D_k > 0$ pro všechna $k = 1, \dots, n$.

3) Pokud $D_n \neq 0$ a pokud nenastala ani jedna z předešlých možností, pak je $d^2f(\mathbf{a})$ indefinitní.

Příklad. $f(x, y) = 3x^2 - 6xy - 2y^3$ (viz výše).

Hessova matice:

$$\begin{pmatrix} 6 & -6 \\ -6 & -12y \end{pmatrix}$$

ve stacionárních bodech

$$(0, 0): \begin{pmatrix} 6 & -6 \\ -6 & 0 \end{pmatrix}, \quad D_1 = 6, \quad D_2 = -36$$

$$(-1, -1): \begin{pmatrix} 6 & -6 \\ -6 & 12 \end{pmatrix}, \quad D_1 = 6, \quad D_2 = 36$$

Příklad. $f(x, y, z) = 2y - 2z - y^2 - \frac{1}{2}z^2 + 3xz - x^3$.
 gradient $(3z - 3x^2, 2 - 2y, -2 - z + 3x)$
 Hessova matice:

$$\begin{pmatrix} -6x & 0 & 3 \\ 0 & -2 & 0 \\ 3 & 0 & -1 \end{pmatrix}$$

ve stacionárních bodech

$$(1, 1, 1): \begin{pmatrix} -6 & 0 & 3 \\ 0 & -2 & 0 \\ 3 & 0 & -1 \end{pmatrix}, D_1 = -6, D_2 = 12, D_3 = 6$$

$$(2, 1, 4): \begin{pmatrix} -12 & 0 & 3 \\ 0 & -2 & 0 \\ 3 & 0 & -1 \end{pmatrix}, D_1 = -12, D_2 = 24, D_3 = -6$$

ostré lokální maximum $f(2, 1, 4) = 1$

II. Lagrangeova metoda multiplikátorů

Předpoklady: $G \subset \mathbb{R}^n$ otevřená, $f \in C^1(G)$,
 $M: g_1(\mathbf{x}) = 0, \dots, g_p(\mathbf{x}) = 0, p < n, g_1 \dots g_p \in C^1(G)$,
 grad $g_1(\mathbf{x}), \dots, \text{grad } g_p(\mathbf{x})$ jsou lineárně nezávislé na M :

$$\text{hod} \begin{pmatrix} \frac{\partial g_1}{\partial x_1} & \dots & \frac{\partial g_1}{\partial x_n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ \frac{\partial g_p}{\partial x_1} & \dots & \frac{\partial g_p}{\partial x_n} \end{pmatrix} = p$$

(grad $g_i(\mathbf{x})$ je normálový vektor nadplochy dané rovnicí $g_i(\mathbf{x}) = 0$ v $\mathbf{x}$, tj. tyto nadplochy se protínají v útvaru dimenze $n - p$).

Princip: f „neroste“ po M , tj. grad f je kolmý k M , tj. grad f je lineární kombinací normál nadploch, tj. pro „stacionární“ bod $\mathbf{a}$ platí

$$\text{grad } f(\mathbf{a}) = \lambda_1 \text{grad } g_1(\mathbf{a}) + \dots + \lambda_p \text{grad } g_p(\mathbf{a}).$$

Postup: $F(\mathbf{x}) = f(\mathbf{x}) - \lambda_1 g_1(\mathbf{x}) - \dots - \lambda_p g_p(\mathbf{x})$

$$\begin{array}{ll} \frac{\partial F}{\partial x_1}(\mathbf{x}) = 0 & g_1(\mathbf{x}) = 0 \\ \vdots & \vdots \\ \frac{\partial F}{\partial x_n}(\mathbf{x}) = 0 & g_p(\mathbf{x}) = 0 \end{array}$$

$n + p$ rovnic pro $x_1, \dots, x_n, \lambda_1, \dots, \lambda_p$ dá stacionární body. Místo d^2f je účinnější vyšetřovat d^2F .

Vázané extrémny

$f(\mathbf{x}), G \subset \mathbb{R}^n, M: g_1(\mathbf{x}) = 0, \dots$ (vazby)

I. Snížení počtu proměnných

1. Vyjádření některých proměnných jako funkce jiných (řešení vazeb).

Příklad. $f(x, y) = y - x^2, M: 2x - y = 0$
 $y = 2x$
 $g(x) = f(x, 2x) = 2x - x^2$
 $g(1) = 1$ ostré lokální maximum
 $f(1, 2) = 1$ ostré lokální maximum vzhledem k M

2. Vyjádření některých proměnných jako funkce nových (parametrizace).

Příklad. $f(x, y) = x + y + 1, M: x^2 + 2x + y^2 = 0$
 $M: (x + 1)^2 + y^2 = 1$, kružnice: střed $(-1, 0)$, poloměr 1
 $M: x = -1 + \cos t, y = \sin t, t \in \langle 0, 2\pi \rangle$
 $g(t) = f(-1 + \cos t, \sin t) = \cos t + \sin t$
 $g(-1 + \sqrt{2}/2) = \sqrt{2}$ ostré lokální maximum
 $g(-1 + \sqrt{2}/2) = -\sqrt{2}$ ostré lokální minimum
 $f(-1 + \sqrt{2}/2, \sqrt{2}/2) = \sqrt{2}$ ostré lok. max. vzhledem k M
 $f(-1 - \sqrt{2}/2, -\sqrt{2}/2) = -\sqrt{2}$ ostré lok. min. vzhledem k M

Poznámka. První postup je zvláštním případem druhého.

Příklad. $f(x, y) = x + y + 1, M: g(x, y) = x^2 + 2x + y^2 = 0$
 grad $g(x, y) = (2x + 1, 2y) = \mathbf{0}$ v $(-\frac{1}{2}, 0) \notin M$
 $F(x, y) = x + y + 1 - \lambda(x^2 + 2x + y^2)$

$$\begin{array}{ll} \frac{\partial F}{\partial x}: & 1 - \lambda(2x + 2) = 0 \\ \frac{\partial F}{\partial y}: & 1 - \lambda \cdot 2y = 0 \\ & x^2 + 2x + y^2 = 0 \end{array}$$

$(x_1, y_1) = (-1 + \sqrt{2}/2, \sqrt{2}/2), \lambda_1 = \sqrt{2}/2$
 $(x_2, y_2) = (-1 - \sqrt{2}/2, -\sqrt{2}/2), \lambda_2 = -\sqrt{2}/2$
 $d^2f(x_i, y_i)(\mathbf{h}) = 0$ extrémny neurčí
 $d^2F(x, y)(\mathbf{h}) = -2\lambda h_1^2 - 2\lambda h_2^2:$

$f(x_1, y_1) = \sqrt{2}$ ostré lokální maximum vzhledem k M
 $f(x_2, y_2) = -\sqrt{2}$ ostré lokální minimum vzhledem k M

Poznámka. Definitnost d^2f (d^2F) stačí vyšetřovat na tečném prostoru, tj. pro vektory $\mathbf{h}$ splňující

$$\begin{array}{l} \mathbf{h} \cdot \text{grad } g_1(\mathbf{a}) = 0, \\ \vdots \\ \mathbf{h} \cdot \text{grad } g_p(\mathbf{a}) = 0, \end{array} \quad \begin{pmatrix} \text{grad } g_1(\mathbf{a}) \\ \vdots \\ \text{grad } g_p(\mathbf{a}) \end{pmatrix} \cdot \begin{pmatrix} h_1 \\ \vdots \\ h_p \end{pmatrix} = 0$$

(rovnice jsou podle podmínky lineárně nezávislé).

Příklad. $f(x, y, z) = xyz$, $M: x + y - 1 = 0, y + z = 0$.

Funkce zadané implicitně

$$\text{hod} \begin{pmatrix} \text{grad } g_1(x, y, z) \\ \text{grad } g_2(x, y, z) \end{pmatrix} = \text{hod} \begin{pmatrix} 1 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 1 \end{pmatrix} = 2 \neq 0 \quad \text{v } \mathbb{R}^3$$

$$F(x, y, z) = xyz - \lambda(x + y - 1) - \mu(y + z)$$

$$\begin{aligned} \frac{\partial F}{\partial x} : & \quad yz - \lambda = 0 \\ \frac{\partial F}{\partial y} : & \quad xz - \lambda - \mu = 0 \\ \frac{\partial F}{\partial z} : & \quad xy - \mu = 0 \\ & \quad x + y - 1 = 0 \\ & \quad y + z = 0 \end{aligned}$$

$$(x_1, y_1, z_1) = (1, 0, 0), \lambda_1 = \mu_1 = 0$$

$$(x_2, y_2, z_2) = (\frac{1}{3}, \frac{2}{3}, -\frac{2}{3}), \lambda_2 = -\frac{4}{9}, \mu_1 = \frac{2}{9}$$

$$d^2f(x, y, z)(\mathbf{h}) = 2zh_1h_2 + 2yh_1h_3 + 2xh_2h_3$$

1) $d^2f(1, 0, 0)(\mathbf{h}) = 2h_2h_3$ je indefinitní (není to l. e. v $\mathbb{R}^3$)

$$\begin{pmatrix} 1 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 1 \end{pmatrix} \cdot \mathbf{h} = 0 \quad \rightarrow \quad h_2 = -h_1, \quad h_3 = h_1$$

$d^2f(1, 0, 0)(h_1, -h_1, h_1) = -2h_1^2$ je negativně definitní v h_1

$f(1, 0, 0) = 0$ je vázané ostré lokální maximum

$$2) d^2f(\frac{1}{3}, \frac{2}{3}, -\frac{2}{3})(\mathbf{h}) = -\frac{4}{3}h_1h_2 + \frac{4}{3}h_1h_3 - \frac{2}{3}h_2h_3$$

$d^2f(\frac{1}{3}, \frac{2}{3}, -\frac{2}{3})(h_1, -h_1, h_1) = 2h_1^2$ je pozitivně definitní v h_1

$f(\frac{1}{3}, \frac{2}{3}, -\frac{2}{3}) = -\frac{4}{27}$ je vázané ostré lokální minimum

Maximum a minimum funkce

absolutní/globální extrémů

Věta. Spojitá funkce na omezené uzavřené množině nabývá svého maxima i minima.

Postup:

- 1) Lokální extrémů uvnitř.
- 2) Vázané extrémů na hranici.

Příklad. $f(x, y) = x^2 + y^2 - 6x - 4y + 11$, $M: x^2 + y^2 - 4x \leq 5$

1) Lokální extrémů uvnitř:

$$\begin{aligned} \frac{\partial f}{\partial x} : & \quad 2x - 6 = 0 \\ \frac{\partial f}{\partial y} : & \quad 2y - 4 = 0 \end{aligned}$$

stacionární bod $(3, 2) \in M$, $f(3, 2) = -2$

2) Vázané extrémů na hranici:

$$F(x, y) = x^2 + y^2 - 6x - 4y + 11 - \lambda(x^2 + y^2 - 4x - 5)$$

$$\begin{aligned} \frac{\partial F}{\partial x} : & \quad 2x - 6 - \lambda(2x - 4) = 0 \\ \frac{\partial F}{\partial y} : & \quad 2y - 4 - \lambda(2y) = 0 \\ & \quad x^2 + y^2 - 4x - 5 = 0 \end{aligned}$$

$$f(2 + 3/\sqrt{5}, 6/\sqrt{5}) = 12 - 6\sqrt{5} \doteq -1,4$$

$$f(2 - 3/\sqrt{5}, -6/\sqrt{5}) = 12 + 6\sqrt{5} \doteq 25,4$$

$$\max_M f = f(2 - 3/\sqrt{5}, -6/\sqrt{5}) = 12 + 6\sqrt{5},$$

$$\min_M f = f(3, 2) = -2$$

$$F(x, y) = 0 \rightarrow y = f(x)$$

Příklady.

1) $x^2 + y^2 - 1 = 0$: kružnice, pro $x \in \langle -1, 1 \rangle$ je:

$$y_1(x) = \sqrt{1 - x^2}, y_2(x) = -\sqrt{1 - x^2}$$

2) $x^2 + y^2 + 1 = 0$: $\emptyset$

3) $(x - 1)^2 + (y + 3)^2 = 0$: bod $(1, -3)$

4) $|xy| - xy = 0$: $\langle 0, \infty \rangle^2 \cup (-\infty, 0)^2$

Věta. Necht' $F(x, y)$ je funkce třídy C^1 v okolí (a, b) , $F(a, b) = 0$ a $\frac{\partial F}{\partial y}(a, b) \neq 0$. Pak existuje okolí U bodu a a funkce $f \in C^1(U)$ tak, že $f(a) = b$, $F(x, f(x)) = 0$ na U

$$f'(x) = -\frac{\frac{\partial F}{\partial x}(x, f(x))}{\frac{\partial F}{\partial y}(x, f(x))} \quad \text{na } U.$$

Poznámka. Je-li $\frac{\partial F}{\partial x}(a, b) \neq 0$, pak $x = g(y)$ v okolí b .

Důkaz (druhé části). Derivací $F(x, f(x)) = 0$ podle x dostaneme

$$\frac{\partial F}{\partial x}(x, f(x)) + \frac{\partial F}{\partial y}(x, f(x)) \cdot f'(x) = 0.$$

Poznámka. Derivace vyšších řádů (je-li F patřičné třídy C^k) dostaneme dalším derivováním, například:

$$\frac{\partial^2 F}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 F}{\partial x \partial y} f' + (\frac{\partial^2 F}{\partial x \partial y} + \frac{\partial^2 F}{\partial x \partial y} f') f' + \frac{\partial F}{\partial y} f'' = 0$$

Příklad. Určete lokální extrémů funkce $y(x)$ dané implicitně rovnicí $x^2 + y^2 = 1$.

$$F(x, y) = x^2 + y^2 - 1 = 0$$

$\frac{\partial F}{\partial y}(x, y) = 2y$ je nenulové pro $y \neq 0$.

derivací rovnice $x^2 + y^2(x) - 1 = 0$ podle x dostaneme

$$2x + 2y(x)y'(x) = 0, \quad y'(x) = -\frac{x}{y(x)}$$

stacionární body $(0, 1)$, $(0, -1)$

druhou derivací rovnice podle x dostaneme ($y'(x) = 0$)

$$2 + 2y''(x) + 2y(x)y''(x) = 0, \quad y''(x) = -\frac{1}{y(x)}$$

$(0, 1)$: $y_1''(0) = -1/2 < 0$, ostré lokální maximum

$(0, -1)$: $y_2''(0) = 1/2 > 0$, ostré lokální minimum

Věta. Necht' $F(\mathbf{x}, y)$ je funkce třídy C^1 v okolí $(\mathbf{a}, b)$, $F(\mathbf{a}, b) = 0$ a $\frac{\partial F}{\partial y}(\mathbf{a}, b) \neq 0$. Pak existuje okolí U bodu $\mathbf{a}$ a funkce $f \in C^1(U)$ tak, že $f(\mathbf{a}) = b$, $F(\mathbf{x}, f(\mathbf{x})) = 0$ na U

$$\text{grad } f(\mathbf{x}) = -\left(\frac{\frac{\partial F}{\partial x_1}(\mathbf{x}, f(\mathbf{x}))}{\frac{\partial F}{\partial y}(\mathbf{x}, f(\mathbf{x}))}, \dots, \frac{\frac{\partial F}{\partial x_n}(\mathbf{x}, f(\mathbf{x}))}{\frac{\partial F}{\partial y}(\mathbf{x}, f(\mathbf{x}))} \right) \quad \text{na } U.$$

Poznámka. $\text{grad } F(\mathbf{x}, y)$ je normálový vektor nadplochy dané rovnicí $F(\mathbf{x}, y) = 0$, tj. grafu implicitně zadané funkce. Speciálně pro $z = f(x, y)$ a $F(x, y, z) = f(x, y) - z$ je

$$\text{grad } F = \left(\frac{\partial f}{\partial x}, \frac{\partial f}{\partial y}, -1 \right) = (\text{grad } f, -1)$$

Věta. Necht' $F(\mathbf{x}, \mathbf{y}), G(\mathbf{x}, \mathbf{y})$ ($\mathbf{y} \in \mathbb{R}^2$) jsou funkce třídy C^1 v okolí $(\mathbf{a}, \mathbf{b})$, $F(\mathbf{a}, \mathbf{b}) = G(\mathbf{a}, \mathbf{b}) = 0$ a

$$\det \begin{pmatrix} \frac{\partial F}{\partial y_1}(\mathbf{a}, \mathbf{b}) & \frac{\partial F}{\partial y_2}(\mathbf{a}, \mathbf{b}) \\ \frac{\partial G}{\partial y_1}(\mathbf{a}, \mathbf{b}) & \frac{\partial G}{\partial y_2}(\mathbf{a}, \mathbf{b}) \end{pmatrix} \neq 0.$$

Pak existuje okolí U bodu $\mathbf{a}$ a funkce $f, g \in C^1(U)$ tak, že $(f(\mathbf{a}), g(\mathbf{a})) = \mathbf{b}$ a $F(\mathbf{x}, f(\mathbf{x}), g(\mathbf{x})) = G(\mathbf{x}, f(\mathbf{x}), g(\mathbf{x})) = 0$ na U .

Příklad. Ověřte, že rovnice $x + y - u - v = 0, ux + vy - 2 = 0$ v okolí bodu $(1, -1, 1, -1)$ definují funkce $u = u(x, y), v = v(x, y)$ v okolí bodu $(1, -1)$. Určete grad $u(1, -1)$.

Funkce $F(x, y, u, v) = x + y - u - v, G(x, y, u, v) = ux + vy - 2$ jsou třídy $C^1(\mathbb{R}^4)$, bod $(1, -1, 1, -1)$ vyhovuje podmínkám,

$$\det \begin{pmatrix} \frac{\partial F}{\partial u} & \frac{\partial F}{\partial v} \\ \frac{\partial G}{\partial u} & \frac{\partial G}{\partial v} \end{pmatrix} = \det \begin{pmatrix} -1 & -1 \\ x & y \end{pmatrix} = x - y$$

je v bodě $(1, -1, 1, -1)$ nenulový.

Parciálními derivacemi rovnic podle x, y dostaneme

$$\begin{aligned} \frac{\partial}{\partial x} : \quad & 1 - \frac{\partial u}{\partial x} - \frac{\partial v}{\partial x} = 0 & \frac{\partial u}{\partial x}(-1, 1) + \frac{\partial v}{\partial x}(-1, 1) = 1 \\ & \frac{\partial u}{\partial x} x + u + \frac{\partial v}{\partial x} y = 0 & \frac{\partial u}{\partial x}(-1, 1) - \frac{\partial v}{\partial x}(-1, 1) = -1 \\ \frac{\partial}{\partial y} : \quad & 1 - \frac{\partial u}{\partial y} - \frac{\partial v}{\partial y} = 0 & \frac{\partial u}{\partial y}(-1, 1) + \frac{\partial v}{\partial y}(-1, 1) = 1 \\ & \frac{\partial u}{\partial y} x + \frac{\partial v}{\partial y} y + v = 0 & \frac{\partial u}{\partial y}(-1, 1) - \frac{\partial v}{\partial y}(-1, 1) = 1 \end{aligned}$$

vyřešením: grad $u(1, -1) = (0, 1)$

Číselné řady

$$\mathbb{R} \cup \{\pm\infty\} = \mathbb{R}^*$$

$$\mathbb{C} \cup \{\infty\} = \overline{\mathbb{C}}$$

$$a_1 + a_2 + \dots + a_n = \sum_{k=1}^n a_k$$

Definice. Necht' $(a_k)_{k=1}^{\infty}$ je posloupnost čísel. (Nekonečná číselná) řada je výraz

$$a_1 + a_2 + a_3 + \dots = \sum_{k=1}^{\infty} a_k.$$

Číslo a_k se nazývá k -tý člen této řady.

Poznámka. Obecněji:

$$\sum_{k=n}^{\infty} a_k, n \in \mathbb{N}, n \in \mathbb{Z}$$

$$\sum_{k \in M} a_k, M \text{ je množina: } \sum_{k=1}^{\infty} a_k = \sum_{k \in \mathbb{N}} a_k$$

Definice. Pro každé $n \in \mathbb{N}$ nazýváme $s_n = \sum_{k=1}^n a_k$ n -tý částečný součet řady $\sum_{k=1}^{\infty} a_k$. Pokud existuje $\lim_{n \rightarrow \infty} s_n = s$, pak ji nazýváme součtem řady a píšeme $s = \sum_{k=1}^{\infty} a_k$. Řekneme, že řada:

konverguje, je-li $s \in \mathbb{C}$;

diverguje, je-li $s \in \{\pm\infty, \infty\}$;

osciluje, pokud $\lim_{n \rightarrow \infty} s_n$ neexistuje.

Příklady.

1) $\sum_{k=1}^{\infty} 1$ diverguje: $s_n = n, \lim_{n \rightarrow \infty} s_n = +\infty$.

2) $\sum_{k=1}^{\infty} (-1)^{k-1} = 1 - 1 + 1 - 1 + \dots$ osciluje: $s_n = 1$ pro n sudé, $s_n = 0$ pro n liché.

3) $\sum_{k=1}^{\infty} 2^{-k} = \frac{1}{2} + \frac{1}{4} + \frac{1}{8} + \dots = \lim_{n \rightarrow \infty} (1 - 2^{-n}) = 1$ konverguje.

4) $\sum_{k=1}^{\infty} (-1)^{k-1} k = 1 - 2 + 3 - 4 + 5 - 6 + \dots$ osciluje v $\mathbb{R}$, diverguje v $\mathbb{C}$: $s_{2n-1} = n, s_{2n} = -n$.

Poznámka. „Lepší“ sčítání je $\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n s_k$, pro příklad 2) dá součet $\frac{1}{2}$.

Definice. Aritmetická řada s diferencí d :

$$a + (a + d) + (a + 2d) + (a + 3d) + \dots = \sum_{k=1}^{\infty} (a + (k-1)d).$$

Součty

$$\begin{aligned} \sum_{k=1}^n a_k &= a_1 + a_2 + \dots + a_{n-1} + a_n \\ &= \frac{1}{2}(a_1 + a_n) + \frac{1}{2}(a_2 + a_{n-1}) + \dots + \frac{1}{2}(a_n + a_1) \\ &= \frac{1}{2}n(a_1 + a_n), \\ \sum_{k=1}^{\infty} a_k &= \begin{cases} +\infty, & d > 0 \text{ nebo } d = 0, a > 0, \\ -\infty, & d < 0 \text{ nebo } d = 0, a < 0, \\ 0, & d = 0, a = 0. \end{cases} \end{aligned}$$

Příklad. $\sum_{k=1}^n k = 1 + 2 + \dots + n = \frac{1}{2}n(n+1)$.

Definice. Geometrická řada s kvocientem q :

$$a + aq + aq^2 + aq^3 + \dots = \sum_{k=1}^{\infty} aq^{k-1}.$$

Součty

$$\begin{aligned} s_n &= a(1 + q + \dots + q^{n-1}) \\ qs_n &= a(q + \dots + q^{n-1} + q^n) \\ (1 - q)s_n &= a(1 - q^n) \\ s_n &= \begin{cases} \frac{1 - q^n}{1 - q}, & q \neq 1 \\ na, & q = 1 \end{cases} \\ \sum_{k=1}^{\infty} aq^{k-1} &= \frac{a}{1 - q}, \quad |q| < 1 \\ \sum_{k=1}^{\infty} q^{k-1} &= \begin{cases} \infty, & q \geq 1, \\ \text{neex.}, & q \leq -1 \end{cases} \quad \text{v } \mathbb{R} \\ &= \begin{cases} \infty, & |q| > 1 \text{ nebo } q = 1, \\ \text{neex.}, & |q| = 1, q \neq 1 \end{cases} \quad \text{v } \mathbb{C} \end{aligned}$$

Příklad. $\sum_{k=1}^{\infty} \frac{4}{3^k} = \frac{4/3}{1-1/3} = 2$.

Příklad. $\sum_{k=2}^{\infty} \frac{1}{k(k-1)} = \frac{1}{2} + \frac{1}{6} + \frac{1}{12} + \dots = \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{1}{k-1} - \frac{1}{k}\right) = \lim_{n \rightarrow \infty} \left(1 - \frac{1}{n}\right) = 1$.

Věta. Jestliže $\sum_{k=1}^{\infty} a_k, \sum_{k=1}^{\infty} b_k$ konvergují, $c \in \mathbb{C}$, pak

$$\sum_{k=1}^{\infty} (a_k + b_k) = \sum_{k=1}^{\infty} a_k + \sum_{k=1}^{\infty} b_k,$$

$$\sum_{k=1}^{\infty} c \cdot a_k = c \sum_{k=1}^{\infty} a_k.$$

Věta. Komplexní řada $\sum_{k=1}^{\infty} a_k$ konverguje právě tehdy, když konvergují řady $\sum_{k=1}^{\infty} \operatorname{Re} a_k$ a $\sum_{k=1}^{\infty} \operatorname{Im} a_k$. Pak

$$\sum_{k=1}^{\infty} a_k = \sum_{k=1}^{\infty} \operatorname{Re} a_k + j \sum_{k=1}^{\infty} \operatorname{Im} a_k.$$

Věta (nutná podmínka konvergence). Jestliže $\sum_{k=1}^{\infty} a_k$ konverguje, pak $\lim_{k \rightarrow \infty} a_k = 0$.

Důkaz. $\lim_{k \rightarrow \infty} a_k = \lim_{k \rightarrow \infty} (s_k - s_{k-1}) = \lim_{k \rightarrow \infty} s_k - \lim_{k \rightarrow \infty} s_{k-1} = s - s = 0$.

Věta. Je-li $a_k \geq 0$ pro každé $k \in \mathbb{N}$, pak $\sum_{k=1}^{\infty} a_k$ existuje.

Důkaz. $s_n = \sum_{k=1}^n a_k$, (s_n) je neklesající, tj. $\lim_{n \rightarrow \infty} s_n$ existuje ($= \sup_{n \in \mathbb{N}} s_n$)

Kriteria konvergence

Věta (srovnávací kritérium). Necht' $0 \leq a_k \leq b_k$ pro každé $k \in \mathbb{N}$.

- 1) Konverguje-li $\sum_{k=1}^{\infty} b_k$, pak i $\sum_{k=1}^{\infty} a_k$ konverguje.
- 2) Diverguje-li $\sum_{k=1}^{\infty} a_k$, pak i $\sum_{k=1}^{\infty} b_k$ diverguje.

Důkaz. $s_n = \sum_{k=1}^n a_k, t_n = \sum_{k=1}^n b_k, 0 \leq s_n \leq t_n$
 $\sum_{k=1}^{\infty} a_k = \lim_{n \rightarrow \infty} s_n \leq \lim_{n \rightarrow \infty} t_n = \sum_{k=1}^{\infty} b_k$

Příklady.

- 1) $\sum_{k=1}^{\infty} \frac{1}{k^2} = 1 + \sum_{k=2}^{\infty} \frac{1}{k^2} \leq 1 + \sum_{k=2}^{\infty} \frac{1}{k(k-1)} = 1 + 1 = 2$ konverguje.
- 2) $\alpha \geq 2, \sum_{k=1}^{\infty} \frac{1}{k^\alpha} \leq \sum_{k=1}^{\infty} \frac{1}{k^2} \leq 2$ konverguje.
- 3) harmonická řada:

$$\sum_{k=1}^{\infty} \frac{1}{k} = 1 + \frac{1}{2} + \frac{1}{3} + \frac{1}{4} + \frac{1}{5} + \frac{1}{6} + \frac{1}{7} + \frac{1}{8} + \dots$$

$$\geq 1 + \frac{1}{2} + \left(\frac{1}{4} + \frac{1}{4}\right) + \left(\frac{1}{8} + \frac{1}{8} + \frac{1}{8} + \frac{1}{8}\right) + \dots$$

$$= 1 + \frac{1}{2} + \frac{1}{2} + \frac{1}{2} + \dots = +\infty.$$

- 4) $\alpha \in (0, 1), \sum_{k=1}^{\infty} \frac{1}{k^\alpha} \geq \sum_{k=1}^{\infty} \frac{1}{k}$ diverguje.

Věta (podílové kritérium). Necht' $0 < a_k$ pro každé $k \in \mathbb{N}$. Je-li pro každé $k \in \mathbb{N}$

- 1) $\frac{a_{k+1}}{a_k} \leq q < 1$, pak $\sum_{k=1}^{\infty} a_k$ konverguje;
- 2) $\frac{a_{k+1}}{a_k} \geq 1$, pak $\sum_{k=1}^{\infty} a_k$ diverguje.

Důkaz.

- 1) $a_{k+1} \leq a_k q \dots \leq a_1 q^k, \sum_{k=1}^{\infty} a_k \leq \sum_{k=1}^{\infty} a_1 q^{k-1} = \frac{a_1}{1-q}$
- 2) $a_{k+1} \geq a_k \geq \dots \geq a_1, \sum_{k=1}^{\infty} a_k \geq \sum_{k=1}^{\infty} a_1 = +\infty$

Poznámka. Stačí, aby byly nerovnosti splněny pro dostatečně velká k , tj. počínaje některým k_0 .

Věta (limitní tvar podílového kritéria). Necht' $0 \leq a_k$ pro každé $k \in \mathbb{N}$. Je-li

- 1) $\lim_{k \rightarrow \infty} \frac{a_{k+1}}{a_k} < 1$, pak $\sum_{k=1}^{\infty} a_k$ konverguje;
- 2) $\lim_{k \rightarrow \infty} \frac{a_{k+1}}{a_k} > 1$, pak $\sum_{k=1}^{\infty} a_k$ diverguje.

Příklady.

- 1) $\sum_{k=1}^{\infty} \frac{1}{k!}$ konverguje: $\frac{a_{k+1}}{a_k} = \frac{1}{k+1} \rightarrow 0$.
- 2) $\sum_{k=1}^{\infty} \frac{k!}{2^k}$ diverguje: $\frac{a_{k+1}}{a_k} = \frac{k+1}{2} \rightarrow +\infty$.
- 3) $\sum_{k=1}^{\infty} \frac{1}{k}$ - kr. nerozhodne: $\frac{a_{k+1}}{a_k} = \frac{k}{k+1} \nearrow 1$ (diverguje).
- 4) $\sum_{k=1}^{\infty} \frac{1}{k^2}$ - kr. nerozhodne: $\frac{a_{k+1}}{a_k} = \frac{k^2}{(k+1)^2} \nearrow 1$ (konv.).

Věta (odmocninové kritérium). Necht' $0 \leq a_k$ pro každé $k \in \mathbb{N}$. Je-li pro každé $k \in \mathbb{N}$

- 1) $\sqrt[k]{a_k} \leq q < 1$, pak $\sum_{k=1}^{\infty} a_k$ konverguje;
- 2) $\sqrt[k]{a_k} \geq 1$, pak $\sum_{k=1}^{\infty} a_k$ diverguje.

Důkaz. 1) $a_k \leq q^k, \sum_{k=1}^{\infty} a_k \leq \sum_{k=1}^{\infty} q^k = \frac{q}{1-q}$
 2) $a_k \geq 1, \sum_{k=1}^{\infty} a_k \geq \sum_{k=1}^{\infty} 1 = +\infty$

Věta (limitní tvar odmocninového kritéria). Necht' $0 \leq a_k$ pro každé $k \in \mathbb{N}$. Je-li

- 1) $\lim_{k \rightarrow \infty} \sqrt[k]{a_k} < 1$, pak $\sum_{k=1}^{\infty} a_k$ konverguje;
- 2) $\lim_{k \rightarrow \infty} \sqrt[k]{a_k} > 1$, pak $\sum_{k=1}^{\infty} a_k$ diverguje.

Příklady.

- 1) $\sum_{k=1}^{\infty} \frac{3}{\ln^k(k+1)}$ konverguje: $\sqrt[k]{a_k} = \frac{\sqrt[k]{3}}{\ln(k+1)} \rightarrow 0 < 1$.
- 2) $\sum_{k=1}^{\infty} \frac{2^k}{k^{10}}$ diverguje: $\sqrt[k]{a_k} = \frac{2}{\sqrt[k]{k^{10}}} \rightarrow 2 > 1$.
- 3) $\sum_{k=1}^{\infty} \left(\frac{k}{k+1}\right)^k$ kritérium nerozhodne: $\sqrt[k]{a_k} = \frac{k}{k+1} \nearrow 1$,
 $\lim_{k \rightarrow \infty} a_k = \sum_{k=1}^{\infty} [(1 + \frac{1}{k})^{-1}] = e^{-1} \neq 0$ - diverguje.

Poznámky.

- 1) Stačí uvažovat $\limsup_{k \rightarrow \infty} < 1, \liminf_{k \rightarrow \infty} > 1$.
- 2) Odmocninové kritérium je účinnější (ne, pokud existují obě limity), ale někdy se hůře počítá.

Příklad. $a_{2k-1} = 2^{-k}, a_{2k} = 2^{1-k}$

$$\sum_{k=1}^{\infty} a_k = \frac{1}{2} + 1 + \frac{1}{4} + \frac{1}{2} + \frac{1}{8} + \frac{1}{4} + \dots$$

$\sqrt[k]{a_k} \rightarrow 2^{-1/2} < 1$ - konverguje podle odmocninového kr.

$\frac{a_{2k}}{a_{2k-1}} = 2$ - podílové kritérium nerozhodne

Věta (integrální kritérium). *Nechť f je nezáporná nerostoucí integrovatelná funkce na $(1, +\infty)$. Pak $\sum_{k=1}^{\infty} f(k)$ konverguje právě tehdy, když konverguje $\int_1^{+\infty} f(x) dx$.*

Důkaz. $f(k) \geq \int_k^{k+1} f(x) dx \geq f(k+1)$,
 $\int_1^{\infty} f(x) dx \leq \sum_{k=1}^{\infty} f(k) \leq f(1) + \int_1^{\infty} f(x) dx$

Příklady.

- 1) $\sum_{k=1}^{\infty} \frac{1}{k}$ diverguje: $\int_1^{\infty} \frac{1}{x} dx = [\ln x]_1^{\infty} = +\infty$.
- 2) $\sum_{k=1}^{\infty} \frac{1}{k^\alpha}$ konverguje pro $\alpha > 1$: $\int_1^{\infty} x^{-\alpha} dx = \frac{1}{\alpha-1}$.
- 3) $\sum_{k=1}^{\infty} \frac{1}{k \ln k}$ diverguje: $\int_1^{\infty} \frac{1}{x \ln x} dx = [\ln \ln x]_1^{\infty} = +\infty$.

Příklad. Jaká je chyba $\sum_{k=1}^{\infty} \frac{1}{k^2} = \frac{\pi}{6}$, pokud sečteme prvních 100 členů?

$$\sum_{k=101}^{\infty} a_k \geq \int_{101}^{\infty} x^{-2} dx = \frac{1}{100} = 0,001$$

$$\sum_{k=101}^{\infty} a_k \leq \int_{100}^{\infty} x^{-2} dx = \frac{1}{101} \doteq 0,0099$$

Věta (Leibnizovo kritérium). *Nechť $(a_k)_{k=1}^{\infty}$ je nerostoucí posloupnost nezáporných čísel. $\sum_{k=1}^{\infty} (-1)^{k-1} a_k = a_1 - a_2 + a_3 - a_4 + \dots$ konverguje právě tehdy, když $\lim_{k \rightarrow \infty} a_k = 0$.*

Důkaz. $s_n = \sum_{k=1}^n a_k$
 $s_1 \geq s_3 \geq s_5 \geq \dots, s_{2k+1} \rightarrow s'$,
 $s_2 \leq s_4 \leq s_6 \leq \dots, s_{2k} \rightarrow s'' \leq s'$
 $s' - s'' = \lim_{k \rightarrow \infty} (s_{2k+1} - s_{2k}) = \lim_{k \rightarrow \infty} a_{2k+1} = \lim_{k \rightarrow \infty} a_k$

Příklad. $\sum_{k=1}^{\infty} (-1)^{k-1} \frac{1}{k} = 1 - \frac{1}{2} + \frac{1}{3} - \frac{1}{4} + \dots (= \ln 2)$ konverguje: střídají se znaménka, $(|a_k|)_k = (\frac{1}{k})_k$ je nerostoucí, konverguje k 0.

Absolutní konvergence

Definice. Řekneme, že $\sum_{k=1}^{\infty} a_k$ konverguje absolutně, pokud konverguje $\sum_{k=1}^{\infty} |a_k|$.

Příklad. $\sum_{k=1}^{\infty} (-1)^{k-1} \frac{1}{k} = 1 - \frac{1}{2} + \frac{1}{3} - \frac{1}{4} + \dots$ konverguje, ne absolutně: $\sum_{k=1}^{\infty} \frac{1}{k} = 1 + \frac{1}{2} + \frac{1}{3} + \frac{1}{4} + \dots$ nekonverguje.

Věta. Konverguje-li $\sum_{k=1}^{\infty} |a_k|$, pak konverguje $\sum_{k=1}^{\infty} a_k$.

Důkaz. 1) $a_k \in \mathbb{R}$: $a^+ = \max\{a, 0\}$, $a^- = \max\{-a, 0\}$

$$a = a^+ - a^-, |a| = a^+ + a^-, 0 \leq a^+, a^- \leq |a|$$

$\sum_{k=1}^{\infty} |a_k|$ konverguje ...

$\sum_{k=1}^{\infty} a_k^+$, $\sum_{k=1}^{\infty} a_k^-$ konvergují (srovnávací kritérium) ...

$$\sum_{k=1}^{\infty} a_k = \sum_{k=1}^{\infty} (a_k^+ - a_k^-) = \sum_{k=1}^{\infty} a_k^+ - \sum_{k=1}^{\infty} a_k^- \text{ konv.}$$

2) $a_k \in \mathbb{C}$: $0 \leq |\operatorname{Re} a_k|, |\operatorname{Im} a_k| \leq |a_k|$

$\sum_{k=1}^{\infty} |a_k|$ konverguje ...

$\sum_{k=1}^{\infty} |\operatorname{Re} a_k|, \sum_{k=1}^{\infty} |\operatorname{Im} a_k|$ konvergují (srovnávací kr.) ...

$\sum_{k=1}^{\infty} \operatorname{Re} a_k, \sum_{k=1}^{\infty} \operatorname{Im} a_k$ konvergují podle 1) ...

$$\sum_{k=1}^{\infty} a_k = \sum_{k=1}^{\infty} \operatorname{Re} a_k + j \sum_{k=1}^{\infty} \operatorname{Im} a_k \text{ konverguje}$$

Poznámka. Pokud reálná řada konverguje neabsolutně, pak $\sum_{k=1}^{\infty} a_k^+ = \sum_{k=1}^{\infty} a_k^- = +\infty$.

Poznámka. Srovnávací, podílové, odmocninové a integrální kritérium jsou kritéria absolutní konvergence:

$$\sum_{k=1}^{\infty} b_k \text{ konv.}, |a_k| \leq b_k, \text{ pak } \sum_{k=1}^{\infty} a_k \text{ konv. abs.}$$

$$\lim_{k \rightarrow \infty} |a_{k+1}/a_k| < 1, \text{ pak } \sum_{k=1}^{\infty} a_k \text{ konv. abs.}$$

$$\lim_{k \rightarrow \infty} \sqrt[k]{|a_k|} < 1, \text{ pak } \sum_{k=1}^{\infty} a_k \text{ konv. abs.}$$

Definice. Přerovnáním řady $\sum_{k=1}^{\infty} a_k$ nazýváme každou řadu $\sum_{k=1}^{\infty} a_{f(k)}$, kde $f: \mathbb{N} \xrightarrow{\text{na}} \mathbb{N}$ je prosté zobrazení.

Věta. Jestliže řada konverguje absolutně, pak každé její přerovnání konverguje absolutně a má stejný součet.

Důkaz.

1) $a_k \geq 0$: označme $m_n = \max\{f(1), \dots, f(n)\}$

$$\sum_{k=1}^n a_{f(k)} \leq \sum_{k=1}^{m_n} a_k, \text{ tedy } \sum_{k=1}^{\infty} a_{f(k)} \leq \sum_{k=1}^{\infty} a_k$$

opačná nerovnost: první řada je přerovnáním druhé pro f^{-1}

2) $a_k \in \mathbb{R}$:

$$\sum_{k=1}^{\infty} a_{f(k)} = \sum_{k=1}^{\infty} a_{f(k)}^+ - \sum_{k=1}^{\infty} a_{f(k)}^- = \sum_{k=1}^{\infty} a_k^+ - \sum_{k=1}^{\infty} a_k^- = \sum_{k=1}^{\infty} a_k$$

3) $a_k \in \mathbb{C}$: rozkladem na reálnou a imaginární část

Tvrzení. Jestliže reálná řada nekonverguje absolutně a její členy konvergují k nule, pak každé reálné číslo je součtem některého přerovnání dané řady.

Důkaz (náznak). $\sum_{k=1}^{\infty} a_k^+ = \sum_{k=1}^{\infty} a_k^- = +\infty, c \in \mathbb{R}$
vybíráme nezáporné členy, dokud součet nebude $\geq c$
vybíráme záporné členy, dokud součet nebude $\leq c$
(postup opakujeme)

Poznámka. Podobně lze dosáhnout i součtu $\pm\infty$.

Věta (sčítání po částech). *Nechť $\sum_{k=1}^{\infty} a_k$ konverguje absolutně. Pak $\sum_{k=1}^{\infty} a_{2k-1}, \sum_{k=1}^{\infty} a_{2k}$ konvergují (absolutně) a jejich součet je roven součtu původní řady.*

Důkaz. $\sum_{k=1}^{\infty} |a_{2k-1}|, \sum_{k=1}^{\infty} |a_{2k}| \leq \sum_{k=1}^{\infty} |a_k| \dots$ (absolutní konvergence)

$$\sum_{k=1}^{\infty} a_{2k-1} = a_1 + a_3 + \dots = a_1 + 0 + a_3 + 0 + \dots = \sum_{k=1}^{\infty} l_k$$

$$\sum_{k=1}^{\infty} a_{2k} = a_2 + a_4 + \dots = 0 + a_2 + 0 + a_4 + \dots = \sum_{k=1}^{\infty} s_k$$

$$\sum_{k=1}^{\infty} a_{2k-1} + \sum_{k=1}^{\infty} a_{2k} = \sum_{k=1}^{\infty} l_k + \sum_{k=1}^{\infty} s_k = \sum_{k=1}^{\infty} a_k$$

Poznámka. Absolutně konvergentní řadu můžeme rozdělit na konečně mnoho různých přeskládaných částí, součet se přitom nezmění.